

มองภูมิปัญญาล้านนาผ่านตุง

ดร.สากร จริยวิทย์านนท์*

* รองศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

1. ความนำ

ภูมิปัญญาเป็นคำที่รู้จักกันมานาน แต่เริ่มมีผู้ให้ความสำคัญและใช้กันอย่างแพร่หลายหลังจากเกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ.2540 โดยมีคำที่ใช้กันเป็นประจำคือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาไทย ซึ่งได้รับแรงผลักดันจากกระแสสังคมที่ต้องการทดแทนการไหลบ่าของกระแสโลกาภิวัตน์ในสังคมไทย ทำให้มีการเน้นความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นฐานและยกย่องความรู้และวิถีชีวิตแบบท้องถิ่นหรือชาวบ้านที่เป็นคนธรรมดาสามัญ และห่างไกลจากความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยี โดยหวังว่าความรู้ความเข้าใจและการคำนึงถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน จะนำไปสู่ทางออกอันพึงประสงค์ในการกำหนดทิศทาง ตลอดจนสาระของการพัฒนาสังคมไทยให้สอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมในอนาคต

ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2529 : 145) หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้สะสมสืบต่อกันมา (ธวัช ปุณโณทก 2531: 40) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย (สามารถ จันทรสุรีย์, 2536 : 146) นอกจากนี้แล้ว เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11 - 12) ยังได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ที่สำคัญ ๆ ดังนี้

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบ นิเวศหรือสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและ วัฒนธรรมที่ได้มีการสืบสานกันมาอีกทั้งภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้ สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งและสร้าง ถิ่นฐานแล้ว ก็มีการแลกเปลี่ยน สังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ๆ เมื่อ มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วก็มีการรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ และ/หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรม ดังนั้น ภูมิ ปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจาก ภายนอก และภูมิปัญญาผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อแก้ปัญหาและปรับตัวให้ สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลง

จากความหมายของภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญา เกิดจากการสั่งสมการเรียนรู้และสืบทอดประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นระยะเวลา ยาวนาน เชื่อมโยงไปในหลาย ๆ สาขาวิชา โดยมีลักษณะสำคัญ คือ เป็น ทั้งนามธรรมและรูปธรรม ที่เป็นนามธรรม ได้แก่ โลกทัศน์ชีวทัศน์ ปรัชญาใน การดำรงชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและ ความหมายของของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องที่ เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปดนตรี และอื่น ๆ (สรี พงศ์พิศ, 2529 : 145)

ล้านนา เป็นชื่อของอาณาจักรโบราณที่มีอาณาบริเวณอยู่ในแถบ ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันมีขอบเขตอยู่ในพื้นที่ของจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน เป็นที่ตั้ง ของกลุ่มบ้านเมืองที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นของตนเองและมีแบบ แผนทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ประกอบที่เกี่ยวกับ ประชากรและวัฒนธรรมล้านนานั้น มีลักษณะพิเศษที่มีความแตกต่างไปจาก วัฒนธรรมในภาคอื่น ๆ มีกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งไทยวน ไทยอง ไทลื้อ และอื่น ๆ อาศัยรวมกันฉันญาติพี่น้อง มีการแลกเปลี่ยนผสมผสานกันกลาย

วัฒนธรรม หล่อหลอมเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของล้านนา โดยแสดงออกทางด้านศิลปะ ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี สังคม และวิถีชีวิต ซึ่งคนทั่วไปรับรู้ถึงอัตลักษณ์ของชาวล้านนามาตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมเช่นนี้มีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน นับตั้งแต่ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งอาจจะเป็นตัวกระตุ้นหรือทำหน้าที่จำกัดความเจริญเติบโตของแบบแผนทางวัฒนธรรมบางประการได้ นอกจากนั้นก็มีปัจจัยทางเชื้อชาติ การอพยพ เคลื่อนย้ายประชากร รวมทั้งปัจจัยทางด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ตามลักษณะของวัฒนธรรมดั้งเดิม รวมทั้งสถานการณ์ทางการเมือง การปกครอง ที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมและวัฒนธรรมของล้านนาจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่ในปัจจุบันก็ยังคงความมีเอกลักษณ์และความสัมพันธ์กับลักษณะธรรมชาติที่เป็นป่าเขา ดอยสูง ซึ่งชาวล้านนาแต่ละท้องถิ่นต่างก็มีการใช้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิม และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมล้านนา

การมีดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้อาณาจักรล้านนาเป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาล้านนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังที่เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 56) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาล้านนาว่าเป็นพัฒนาการของการปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนไทยโยนก (ไทยวน) และชนชาติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกันให้เข้ากับธรรมชาติแวดล้อม แล้วสร้างสรรค์ สังคม และสืบสานประสบการณ์เหล่านั้นเป็นเวลาหลายศตวรรษต่อเนื่องกัน ธรรมชาติแวดล้อมและพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมล้านนามีลักษณะที่โดดเด่น และบางลักษณะคล้ายคลึงกันในอาณาบริเวณติดต่อกันระหว่างประเทศ ไทย พม่า ลาว และจีนตอนใต้ หรืออุษาคเนย์

ภูมิปัญญาล้านนาเป็นการรวมองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ เช่น งานด้าน ศิลปหัตถกรรม การจัดการเกี่ยวกับการเกษตร การดำรงชีพ ความเชื่อ และประติษฐ์กรรมต่างๆ โดยเฉพาะภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับ “ตุง” ซึ่งหมายถึง “ธง”

ในภาษาภาคกลาง เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่หล่อหลอมมาจากความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมอันเก่าแก่และงดงาม ตุงถือเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของวัฒนธรรมล้านนา ที่ยังผูกพันเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะตุงมีบทบาทในคติความเชื่อวัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมากมายตั้งแต่เกิดจนตาย จุดมุ่งหมายหลักในการทำตุงก็คือ เพื่อเป็นพุทธบูชา ด้วยความเชื่อที่ว่า การถวายตุงนั้นเป็นการสร้างกุศลให้แก่ตนเองและอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วย นอกจากนั้นแล้ว การทำตุงก็เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองศาสนสถาน ศาสนวัตถุ หรือสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ ตลอดจนความเชื่อด้านไสยศาสตร์ และพิธีกรรม โดยเชื่อกันว่า ตุง สามารถสะเดาะเคราะห์ขจัดภัยพิบัติต่างๆ ให้หมดไปได้ และใช้ในการบูชาผีสงเทวดา และพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น งานปอย หลวง งานทอดกฐิน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเกี่ยวกับคนตาย ฯลฯ จะเห็นได้ว่า จุดมุ่งหมายในการทำและนำตุงไปได้และมีอยู่หลากหลาย ซึ่งแสดงว่าตุงมีมากมายหลายชนิด แต่ละชนิดก็จะมีลักษณะแตกต่างกันไป ทั้งยังแสดงคุณค่าทางศิลปกรรมที่หลากหลายคงไว้ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยากจะหาศิลปหัตถกรรมใดทัดเทียมจนได้ชื่อว่า ตุง เป็นมรดกสำคัญของแผ่นดินล้านนา

ในบทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะเสนอภูมิปัญญาชาวบ้านล้านนา ที่เกี่ยวกับตุง ที่ไม่ใช่ตัวบุคคลหรือกลุ่มคนแต่เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบสืบทอดและมียุ่หลากหลายในวัฒนธรรมชาวบ้านที่เรียกว่า เป็นภูมิปัญญานิรนาม ที่ได้มีการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยน ผ่านการตรวจสอบ อยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านระดับพื้นฐาน มีความหมาย มีคุณค่าต่อชีวิตชาวบ้านในปัจจุบัน และอาจสืบสานคุณค่าได้ต่อไปในอนาคต โดยมุ่งเสนอในประเด็นต่าง ๆ ประกอบด้วย ประวัติและความเป็นมาของตุง จุดมุ่งหมายในการทำตุง ชนิดต่างๆ ของตุง และภูมิปัญญาความเชื่อเกี่ยวกับตุง ซึ่งมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

2. ประวัติความเป็นมาของตุง

ตุงเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นมรดกของแผ่นดินล้านนาที่ได้มีการสั่งสมและถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมหลายยุคหลายสมัยเช่นเดียวกับชาวปักไม้ไผ่ที่มีหนังตะลุง โนรา ผ้าปาเต๊ะหรืออื่นๆ และชาวอีสานที่มีผ้าลายขีด ผ้าไหม แคน โปงลาง หรืออื่น ๆ เป็นมรดกที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นตน

2.1 ความหมายของตุง

คำว่า “ตุง” เป็นภาษาท้องถิ่นทางภาคเหนือหมายถึง “ธง” ในภาษาไทยภาคกลางซึ่งตรงกับลักษณะของ “ปฏากะ” ที่เป็นธงของอินเดีย หรือที่เรียกว่า “ตะขุ่น” ในภาษาพม่า และคำว่า “ตำซอน” ในภาษาไทยใหญ่ โดยมีลักษณะเป็นแผ่นใช้ห้อยลงมา โดยการผูกติดกับปลายไม้หรือปลายเสา โดยมีขนาดแตกต่างกันตามหน้าที่การใช้งานในพิธีกรรมและตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งโดยปกติยังมีความยาวตั้งแต่ 1 ฟุตถึง 6 เมตร วัสดุที่ใช้ทำอาจจะเป็นผ้า กระดาษ แผ่นไม้ หรือแผ่นโลหะก็ได้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2542 : 549) ได้ให้ความหมายของธงไว้ว่า หมายถึง “ผืนผ้าโดยมากเป็นสีและบางอย่างมีลวดลายเป็นรูปต่าง ๆ ที่ทำด้วยกระดาษและสิ่งอื่น ๆ ก็มีสำหรับ

1. ใช้เป็นเครื่องหมายบอกชาติ ตำแหน่งในราชการ โดยมีกำหนดกฎเกณฑ์ เป็นต้น เช่น ธงชาติ ธงแม่ทัพนายกอง
2. ใช้เป็นเครื่องหมายตามแบบสากลนิยม เช่น ธงกาชาดบอกที่ตั้งกองบรรเทาทุกข์ ธงขาวบอกความจำนนขอหย่าศึกหรือยอมแพ้ ธงเหลืองบอกเป็นเรือพยาบาลคนป่วย หรือเรือที่มีโรคติดต่ออันตราย ธงแดงบอกเหตุการณ์อันเป็นภัย
3. ใช้เป็นเครื่องหมายเรือเดินทะเล คณะ สมาคม อาคาร การค้า และอื่น ๆ
4. ใช้เป็นอาณัติสัญญาณ

5. ใช้เป็นเครื่องตกแต่งสถานที่ในงานรื่นเริง หรือถือเข้ากระบวนแห่ เป็นต้น”

นอกจากนั้นได้มีผู้ให้ความหมายของธง (Flag) ไว้อีกว่า หมายถึง ผืนผ้าซึ่งแสดงความหมายถึงกลุ่มชน กองทัพ สำนักงานและเครื่องหมายส่วนบุคคล โดยปกติผืนธงมีความยาวมากกว่าความกว้าง ผูกติดไว้บนยอดเสาธง บางครั้งมีเชือกผูกสำหรับชักขึ้นลง (Encyclopedia Britanica, 1985 : 812) หรือหมายถึงผืนผ้าที่ทำจากเส้นใย แสดงสัญลักษณ์ของชาติ หรือลักษณะทางการเมืองอื่น ๆ ได้แก่ สัญลักษณ์ทางการเมืองหรือบุคคลที่มียศสูง หรืออาจแสดงถึงสัญลักษณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น สันติภาพ เป็นต้น โดยทั่วไปผูกติดไว้กับเสาธง มีการออกแบบรูปทรง แบบของธงและการใช้สีเพื่อให้สื่อได้ง่าย (Encyclopedia Americana, 1975 : 348)

อย่างไรก็ตาม ความหมายของธงที่ชาวล้านนายึดถือไม่ใช่เครื่องหมายตามความหมายของธงที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่เป็นเครื่องหมายแห่งการทำบุญทำทาน เป็นเครื่องสักการะถวายเป็นพุทธบูชาและใช้ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

2.2 ประวัติความเป็นมาของตุงในล้านนา

จากหลักฐานที่ปรากฏในตำนานพงสาวดาร จารึก ตลอดจนคัมภีร์ใบลาน ทำให้เชื่อว่าประเพณีการสร้างตุงในล้านนามีมาแต่โบราณกาลแล้ว โดยมีข้อสันนิษฐาน 2 ประการคือ ประการแรกเชื่อว่าการสร้างตุงมีจุดกำเนิดของความเชื่อจากตอยตุงตามหลักฐานเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติพระธาตุตอยตุงซึ่งอยู่ในสมัยพระยาเม็งราย โดยทรงปกครองบริเวณลุ่มแม่น้ำกกประกอบด้วยเมืองเชียงแสน เชียงราย และตอยตุง และได้มีประเพณีเกี่ยวกับการถวายตุงมาก่อน ต่อมาเมื่อมีการขยายอำนาจไปยังดินแดนล้านนาอื่น ๆ ทำให้ประเพณีเกี่ยวกับการถวายตุงแพร่กระจายทั่วไปในดินแดนล้านนา ข้อสันนิษฐานประการที่สองก็คือ การรับเอาประเพณีการถวายธงหรือตุงมาจากชาวมอญหรือรามัญ โดยเฉพาะวัฒนธรรมการถวายธงที่มีเสาหงส์มาด้วย เนื่องจากเสาหงส์

เป็นสิ่งสำคัญมากของชาวมอญ โดยนำมาเป็นส่วนประกอบอยู่กับตุงในลั่นนา คือ ตุงกระด้าง และมีลักษณะของธงปฏิภาณหรือธงตะขาบของชาวมอญ ก็เหมือนกับตุงไชยของลั่นนาด้วยเช่นกัน (ดวงพร โกมินทร์, 2535 : 10-11)

อย่างไรก็ตาม ประวัติความเป็นมาของตุงในลั่นนาปรากฏในตำนานพงศาวดารจารึก และคัมภีร์ใบลานดังต่อไปนี้

1. ตำนานพระธาตุดอยตุง

ตำนานพระธาตุดอยตุง ถือเป็นหลักฐานแรกเกี่ยวกับการใช้ตุงของชาวลั่นนา โดยกล่าวถึงการสร้างพระธาตุไว้ว่า เมื่อพระมหากัสสปะเถระเจ้าได้นำเอาพระอัฐิธาตุ พระรากขวัญเบื้องซ้ายขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาถวายแด่พระยาอชุตราช กษัตริย์ลำดับที่ 3 แห่งราชวงศ์สิงหนวัติ พระองค์ทรงขอเอาที่ดินของพญาลาวจากในหมู่เขาสามเฒ่าเป็นที่ก่อสร้างสถูปบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อจะสร้างพระมหาสถูปนั้นให้ทำตุงตะขาบใหญ่ยาวถึงพันวาปักไว้บนยอดดอยปู่เจ้าซึ่งเป็นดอยลูกหนึ่งในบรรดาหมู่ดอยสามเฒ่าและเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเมืองสุวรรณโคตมค่านในอดีต หางตุงปลิวไปทางใดกำหนดหมายไว้เป็นฐานพระสถูปเพียงนั้น เมื่อคนทั้งหลายได้เห็นตุง จึงเรียกดอยแห่งนี้ว่า ดอยตุง (สุทัศน์ ศีลปัญญา, 2538 : 6)

2. ตำนานมูลศาสนา

เป็นเรื่องราวประวัติพุทธศาสนาและการประดิษฐานพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ มีข้อความหลายตอนที่กล่าวถึงการใช้ตุงในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ตอนที่พระยาอาทิตย์ตราช ผู้ครองเมืองหริภุญไชยจัดเตรียมเครื่องสักการะเพื่ออัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ มีการตกแต่งเมืองด้วยช่อตุงไชย จักรต้นกล้วย ต้นอ้อย พร้อมด้วยพวงดอกไม้ รูปเทียน จัดกระบวนแห่โดยแบ่งเป็นกลุ่มละ 100 คน ถือเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้และตุง เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2519 : 47)

ต่อมาในสมัยพระยาธรรมิกราช ได้สร้างพุทธรูปองค์หนึ่งเรียกพระอัฐิธาตุ และได้มีการเฉลิมฉลองความว่า “...ครั้นเสร็จบริบูรณ์แล้ว พระยา

ให้แต่งบูชาฉลองเป็นอันมากมีต้นว่า ตุงผ้า ตุงไชย และพวงดอกไม้ห้อยย้อย มีวรรณต่าง ๆ และมีลมกวัดแกว่งสักการบูชา 7 วัน 7 ค่ำ (กรมศิลปากร, 2519 : 180-181)

3. พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน

ในพงศาวดารนี้ได้กล่าวถึงอาณานิสงส์ที่ได้จากการบูชาพระพุทธรูป และพระเจดีย์ คือ ในกรณีแรกมีอำมาตย์ท่านหนึ่งเอาตุงไปบูชาพระประธานองค์ใหญ่และพระเจดีย์ ครั้นเมื่อตายไปจะไปตกนรก พระยายมราชเห็นว่า อำมาตย์ท่านนี้ได้ถวายตุงและยังกรวดน้ำแผ่กุศลอยู่เสมอมา จึงได้จัดให้ขึ้นสวรรค์แทน กรณีที่สอง ชาวบ้านผู้หนึ่งเอาตุงรูปภาพมาบูชาพระประธานใหญ่ พอถวายทานแล้วก็ป็นเอาตุงไปแขวนบนเพดานแล้วพลัดตกลงมาตาย ตุงผืนนั้นก็รับเอาท่านผู้นั้นขึ้นไปบนสวรรค์ ส่วนกรณีที่สาม เป็นเรื่องราวของ นายพรานซึ่งล่าเนื้อและหาปลามาตั้งแต่อายุ 15 ปี จนถึงอายุ 58 ปี ในวันหนึ่ง นายพรานผู้นี้ได้เข้าไปในป่าเพื่อล่าเนื้อ พบวัดแห่งหนึ่งมีพระปฏิมาองค์ใหญ่ และมีการแขวนตุงไว้ซึ่งนายพรานเห็นว่างดงามยิ่งนัก พอกลับมาถึงบ้านก็หาผ้ามาทำตุง แล้วเอาไปบูชาพระประธานใหญ่ ครั้นเมื่อนายพรานนั้นตายไป พระยายมราชยังไม่ทันได้พิจารณาก็โยนลงนรกไป ทันใดนั้นตุงที่นายพรานได้นำไปถวายองค์พระประธานก็มาพันตัวเอาออกจากนรกเสีย พระยายมราชจึงพิจารณาดูแล้วก็ให้นายพรานคนนั้นไปขึ้นสวรรค์แทน (กรมศิลปากร, 2519 : 43-44)

4. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

เป็นตำนานที่กล่าวถึงประวัติการสร้างอาณาจักรล้านนาตั้งแต่แรก สืบต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในผูกที่ 8 ได้กล่าวถึงพระเจ้ากาวิละพร้อมด้วย ญาติวงศ์ เสนาอำมาตย์ และคณะสงฆ์ ได้นำเอาเครื่องมหาทานทั้งหลาย เช่น จองคำ (เตียง) อาสนะ งาช้าง ฯลฯ รวมทั้งตุงแบบต่าง ๆ เช่น ตุงกระด้าง ช่อฟ้า ตุงไชย ช่อช้าง ฯลฯ จากเชียงใหม่มาบูชาพระพุทธรูปที่ลำปาง

(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514 : 120-121) ซึ่งจะเห็นความสำคัญของตุงที่เป็นองค์ประกอบในกระบวนการพิธีดังกล่าวที่จะขาดมิได้

5. ตำนานพระเจ้า 5 ตน

ตำนานพระเจ้า 5 ตน คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ พระโคตมะและพระอริยมะตตริย เป็นตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วคน โดยเน้นคติธรรมด้านความกตัญญูกตเวที ที่มีต่อพระคุณของพ่อ แม่ โดยการทำตุงเป็นสัญลักษณ์ของการอุทิศส่วนกุศลไปถึงโดยมีเนื้อเรื่อง คือ มีอิกาเผือกสองตัวผัวเมียไปไขว้ไถ่ที่ต้นไม้นบนเขา วันหนึ่งอิกาทั้งสองไปหาอาหารในตอนกลางวันเกิดพายุพัดจัดทำให้ไขว้ตกลงไปในที่ต่าง ๆ กัน ไขว้แต่ละใบมีผู้เอาไปเลี้ยงไว้ และได้เกิดเป็นมนุษย์ผู้ชาย โดยไขว้ใบแรกเกิดเป็นพระกกุสันธะไก่เอาไปเลี้ยงไว้ ไขว้ใบที่สองเกิดเป็นพระโกนาคมนะพญานาคเอาไปเลี้ยงไว้ ไขว้ใบที่สามเกิดเป็นพระกัสสปะเต่าเลี้ยงไว้ ไขว้ใบที่สี่เกิดเป็นพระโคตมะ โคเอาไปเลี้ยงไว้ และไขว้ใบสุดท้ายเกิดเป็นพระอริยมะตตริยคนชักผ้าเอาไปเลี้ยงไว้

ต่อมาชายทั้งห้ามีจิตศรัทธาอยากบวชเป็นฤาษีและไปอยู่ที่เขาไกรลาส พอบำเพ็ญจนได้ฌานสำเร็จโพธิญาณแล้ว ทั้งห้าก็มีโอกาสได้พบกันโดย ที่ไม่รู้จักกันมาก่อน ถ้ามไปถามมาก็อยากรู้จักพ่อแม่ของตนที่แท้จริงว่าคือใคร จึงมาทำบุญอุทิศให้โดยทำเป็นตุงตามรูปลักษณะของผู้ที่เลี้ยงตนมา คือ พระกกุสันธะทำตุงเป็นรูปไก่ พระโกนาคมนะทำตุงเป็นรูปพญานาค พระกัสสปะทำตุงเป็นรูปเต่า พระโคตมะทำตุงเป็นรูปดาวัว และพระอริยมะตตริยทำตุงเป็นรูปฆ้องสำหรับทุบผ้าซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของคนชักผ้า แล้วเอาไปถวายเป็นพุทธบูชา แต่ไม่ถึงพ่อแม่ที่แท้จริง ร้อนถึงกาเผือกทั้งสองซึ่งจุติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์บินมาบอกว่าหากจะให้กุศลผลบุญถึงต้องจุดประทีปทำให้ประทีปเป็นรูปตุงนภา กุศลผลบุญจึงจะไปถึง (พิศาล ทิพารัตน์, 2529 : 30)

6. จาริก

เรื่องราวที่เกี่ยวกับตุงได้มีการจาริกไว้บนแผ่นไม้หรือแผ่นปูน เช่น จาริกบนแผ่นไม้ที่ฐานเสาตุงกระด้าง ซึ่งอยู่ด้านหลังพระประธาน และจาริกบน

แผ่นปูนหรืออยู่ติดด้านข้าง ๆ เสาตุงกระด้างหน้าวิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง ซึ่งข้อความในจารึกมีทั้งที่อ่านจับใจความได้บ้างและจารึกด้วย
ตัวอักษรธรรม ภาษาไทยล้านนา (ชุตินา สุภาพ, 2530 : 51-52)

7. คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์ทานตุง

คัมภีร์ใบลานเรื่อง อานิสงส์ทานตุง มีหลายฉบับ แต่ที่พูดกันมากมี
3 ฉบับ ดังต่อไปนี้ (พ.นิรันดร์ อภิวิทย์, 2547 : 14 - 28)

1. คัมภีร์ใบลานเรื่อง อานิสงส์ทานตุง ฉบับวัดบ้านแอ่น ตำบล
บ้านแอ่น อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่ จารโดยสามเณรจันทวงศ์
วัดพระบาทผารังรุ้ง กล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งอดีตกาลสมัยพระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์
ชีพอยู่ ได้มีพระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์ผู้ทรงเลื่อมใสศรัทธาและมีความเคารพ
ต่อพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง ทุกครั้งที่ทรงว่างจากพระราชภารกิจ พระเจ้า
ปเสนทิโกศล จะเสด็จพระราชดำเนินไปเฝ้าฟังพระธรรมเทศนา และขอ
คำแนะนำจากพระพุทธเจ้าเสมอ จึงทรงคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดี
วันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลได้พาเสนาอำมาตย์พร้อมทั้งบริวารทั้งหลายเสด็จ
ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สำนักเชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี เพื่อนำดอกไม้ธูป
เทียนไปถวาย ขณะเดินทางมาถึงแม่น้ำใหญ่ก็สั่งให้เสนาอำมาตย์พร้อม
ทั้งบริวารหยุดพักแล้วพระองค์ก็ทรงลงไปในแม่น้ำเพื่อสรงพระวรกายให้สะอาด
เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นมา ทรงแลเห็นหาดทรายขาวก็เอามือกวาดทรายแล้วก่อ
เป็นพระเจดีย์เรียงรายเป็นแถวได้แปดหมื่นสี่พันกอง แล้วทรงอธิษฐานจิตถวาย
บูชาแด่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อกระทำการอธิษฐานเสร็จแล้ว
ก็ทรงพาเหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายเดินทางต่อ

ครั้นมาถึงสำนักเชตวันมหาวิหาร ทรงกราบพระพุทธเจ้า แล้วนำ
ดอกไม้ธูปเทียนอันเป็นเครื่องสักการะถวาย แล้วทูลถามพระพุทธองค์ว่า การที่คน
ทั้งหลายสร้างตุง 4 ชนิด ถวายเป็นพุทธบูชา นั้นให้อานิสงส์อย่างไรต่อ ผู้บูชา
พระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายว่า ผู้ใดถวายทานตุงขาว ตุงแดง ตุงเหลือง และ
ตุงหนา อานิสงส์ผลบุญนี้ย่อมจะพาให้ไปเกิดในทวีปอันประเสริฐ 4 อย่าง คือ

อุตตรกุรุทวีป โคยานทวีป อมรโคยานทวีป และชมพูทวีป ผลทานอันนี้ จะให้อานิสงส์ คือ เป็นผู้มีพลกำลังมาก มีปัญญา มียศศักดิ์ มีผิวพรรณอันบริสุทธิ์ เหมือนดังทองคำเป็นที่เจริญใจแก่คนและเทวดาเมื่อได้พบเห็น ครั้นเมื่อทางตุงกวัดแกว่งไปทางทิศใดก็จะให้ผลบุญประกอบไปด้วย แก้ว 7 ประการ เช่น แก้ว หวานเงินทอง ลาภยศสรรเสริญ ช้างม้าราชรถ ข้าทาสบริวารแวดล้อม เป็นต้น

ผลบุญแห่งการถวายทานตุงนี้ ยังส่งผลให้ผู้ถวายพบแต่ความสุข ความเจริญ ตลอด 30 กัปป์ หลายพันปี เมื่อตายไปย่อมไปสู่ภพภูมิที่ประเสริฐนำไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า เป็นต้น

2. พระธรรมคัมภีร์ไบเบิลเรื่อง อานิสงส์ทานตุง ฉบับวัดแม่ตั้ง ตำบลแม่พริก อำเภอแม่พริก จังหวัดลำปาง จารโดยหนานหมุกกล่าวไว้ว่า อานิสงส์ของการได้สร้างเสาตุงและเสาหงส์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นั้น ในครั้งอดีตกาล สมัยพระโพธิสัตว์ชื่อพระวิปัสสี ได้มีชาย กุฎุมพีคนหนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถีมีภรรยาชื่อภาวดี อยู่มาวันหนึ่งชายกุฎุมพีคนนั้นก็ได้ออกเดินทางเข้าไปในป่า เห็นต้นไม้ต้นหนึ่งมีลำอันตรงลักษณะสูงงาม ชายกุฎุมพีคนนั้นก็คิดอยู่ในใจว่า จะตัดเอาต้นไม้ต้นนี้มาทำเป็นเสาตุงเพื่อบูชาพระพุทธรูป จากนั้นก็เดินทางกลับมายังเคหะสถานของตน พอรุ่งเช้าชายกุฎุมพีคนนั้นก็นำเอาขวานเทียมเกวียนของตนเข้าไปสู่ป่า เพื่อตัดเอาต้นไม้ต้นนั้นมาตกแต่งทำเป็นเสาตุงด้วยการประณีตบรรจง ยังไม่ทันจะแล้วเสร็จชายกุฎุมพี คนนั้นก็เป็นลมล้มฟุบลงไปถึงแก่ความตาย ผลอานิสงส์ในกุศลเจตนาอันนี้ ทำให้ชายกุฎุมพีไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตในทิพยวิมาน สูง 12 โยชน์ มีนางฟ้าจำนวนหนึ่งพัน เป็นบริวาร

ต่อมาได้มีชายอีกผู้หนึ่งไม่ปรากฏชื่อ เดินทางมาพบเสาตุงต้นนั้นก็เกิดปิศรัทธายินดีที่จะสร้างเสาตุง จึงได้นำเอาอุปกรณ์ต่าง ๆ มาทำเป็นเสาตุง และได้ลงรักปิดทองอย่างวิจิตรบรรจง พอทำเสร็จแล้วก็นำเอาเสาตุงไปตั้งไว้แล้วอธิษฐานถวายเป็นพุทธบูชา พอสิ้นอายุขัยได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์ตลอดจนสิ้นผลบุญนั้น

กาลต่อมาได้มีพ่อค้าวาณิชจำนวน 500 คน เดินทางมาพบเห็น
เสาตุงที่ตั้งอยู่ยังไม่มีผืนตุง ก็ช่วยกันหาผืนผ้ามาทำเป็นตุงแล้วผูกติดกับปลาย
เสาเสร็จแล้วก็ก้มลงกราบตั้งจิตอธิษฐานถวายไว้กับพระศาสนาเป็นพุทธบูชา
ครั้นพ่อค้าวาณิชเหล่านั้นตายไปก็ได้ไปเกิดในทิพยวิมานสรวงสวรรค์มีนางฟ้า
เป็นบริวาร

คนทั้งหลายครั้งได้ฟังธรรมเทศนาอานิสงส์ทานตุงแล้ว ก็มี
จิตศรัทธาใคร่ที่จะสร้างตุงถวายไว้กับพระพุทธศาสนา เป็นพุทธบูชาถ่ายทอด
เรื่องราวสืบต่อ ๆ กันมา

3. พระธรรมคัมภีร์โบลานเรื่อง อานิสงส์ทานตุงเหล็ก ตุงทอง ฉบับ
วัดสันขวาง ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จารโดยพระบุญเป้ง
วัดชัยชนาราม อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ในเนื้อความของธรรมโบลานนี้
กล่าวว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็น พระเตมียกุมาร อยากจะหลุด
พ้นจากวิบากกรรม จึงบำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาดินเป็นอารมณ์กรรมฐาน
บริกรรมภาวนาจนได้มาเกิดในพระชาติที่สองเป็นพระมหาชนก ได้บำเพ็ญ
บารมีพิจารณาเอาทรายเป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรมภาวนา เกิดในพระชาติที่
สามเป็นพระสุวรรณสาม ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาต้นไม้เป็นอารมณ์
กรรมฐานบริกรรมภาวนา เกิดในพระชาติที่สี่เป็น พระเนมิราช ได้บำเพ็ญ
บารมีพิจารณาเอาตะกั่วหรือเงินเป็นอารมณ์กรรมฐาน บริกรรมภาวนา เกิดใน
พระชาติที่ห้าเป็น พระมโหสถ ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาดีบุกหรือเหล็ก
เป็นอารมณ์กรรมฐาน บริกรรมภาวนา เกิดในพระชาติที่หกเป็น พระภูริทัต
ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาเหล็กเป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรมภาวนา เกิดใน
พระชาติที่เจ็ดเป็น พระจันทรกุมาร ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาทองเหลือง
เป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรมภาวนา เกิดในพระชาติที่แปดเป็น พระนารท
กุมาร ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาข้าวเปลือกเป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรม
ภาวนา เกิดในพระชาติที่เก้าเป็น พระวิฐฐบัณฑิต ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอา
ข้าวสารเป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรมภาวนา เกิดในพระชาติที่สิบเป็น

พระเวสสันดร ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาเงินเป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรมภาวนา เกิดในพระชาติที่สิบเอ็ดเป็น พระสิริทัตตะ (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) ได้บำเพ็ญบารมีพิจารณาเอาทองคำเป็นอารมณ์กรรมฐานบริกรรมภาวนา

ครั้นเมื่อญาติพี่น้องของเราตายไป แม้จะตายไม่ดีไม่งาม ตายโง่ ตายพราย นอนหลับตาย ตายฟ้าผ่า เสือขบ (กัด) ตาย ช้างฆ่า ตายตกน้ำ ตาย ตกต้นไม้ เป็นต้น ก็ให้สร้างหรือบูชาเอาขี้ผึ้งเหล็ก ทอง 11 ตัว และเอาผ้าจีวรบริวารบาตรพระเจ้าเป็นทานให้พ่ออาจารย์ (มัททนายก) โอกาสเวนทานไปหาญาติกาพี่น้องแล้ว น้อมจิตหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) อุทิศให้ผู้ตาย เพื่อนำจิตดวงวิญญาณไปสู่ปรโลก ภายหน้าเพื่อให้พ้นจากวิบากกรรม นอกจากนั้นให้สร้างกองเจติยทราย 108 กองพร้อมปักช่อน้อยสูงไซ้ไว้ 108 ก็จะพ้นจากวิบากกรรมไปได้

3. จุดมุ่งหมายในการทำตุง

1. เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา สร้างกุศลผลบุญให้แก่ตนเองและครอบครัวไว้ในภายภาคหน้า ตลอดจนความเป็นสิริมงคล สุขและความเจริญแก่ตนเอง อันได้แก่ การขึ้นสวรรค์และการถึงนิพพาน ซึ่งจะพบข้อความเหล่านี้บนแผ่นตุงที่จะนำไปบูชาถือเป็นคำอธิษฐาน เช่นเดียวกับคัมภีร์โบลานเรื่อง อานิสงส์ การบูชาตุงหรือตำนานพงศาวดารต่าง ๆ ก็มีข้อความที่กล่าวถึงผลบุญของการบูชาตุงว่าช่วยให้พ้นจากนรกและได้ขึ้นสวรรค์จนถึงนิพพาน

2. เพื่อสะเดาะเคราะห์ ขจัดภัยพิบัติต่าง ๆ ให้หมดไป โดยเฉพาะภัยที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของภูตผีปีศาจหรือรุกขเทวดาทั้งหลายทำให้โชคร้ายหรือเจ็บป่วย หรืออาจเกิดจากบาปกรรมทั้งหลายที่เคยทำไว้ การขจัดภัยต่าง ๆ เหล่านี้ต้องอาศัยอำนาจพุทธคุณ เทวดาอารักษ์และภูตผีมาช่วยจึงต้องมีการบูชาเช่นไฉน

3. เพื่อใช้ในพิธีกรรมและเทศกาลต่าง ๆ เช่น พิธีสวดพระพุทธรูป พิธีสืบชะตา การขึ้นท้าวทั้งสี่ การตั้งกรรมหลวง งานปอยหลวง ทอดกฐิน ประเพณีปีใหม่เมือง ตลอดจนงานศพ เป็นต้น

4. เพื่อการเฉลิมฉลองต่าง ๆ โดยการนำไปประดับประดาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ เพื่อแสดงให้เห็นว่า บริเวณนั้นมีความสำคัญ เช่น ประดับตุงในงาน ปอยหลวง การตั้งกรรมหลวง ผิงลูกนิมิต และการฉลองพัดยศ เป็นต้น โดยชาวบ้านจะช่วยกันทำตุงชนิดต่าง ๆ แล้วนำมาปักหรือแขวนบูชาที่บริเวณ ทางเข้างานและรอบศาสนสถาน หรือวัตถุที่ทำการเฉลิมฉลองเพื่ออุทิศส่วน กุศลให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วหรือสำหรับตนเอง

5. เพื่อการทำเสน่ห์ โดยเชื่อว่า ผีนตุงที่ผูกไว้บนปลายเสาสูงนั้น เมื่อถูกลมพัด เสียงสะบัดของผีนตุงจะเหมือนกับการรำมนต์ และสามารถส่ง มนต์เสน่ห์ไปยังผู้ที่เราต้องการทำเสน่ห์ได้

6. เพื่อเป็นเครื่องหมายนำขบวนแห่เครื่องไทยทาน เช่น ตุงช่อช้าง และนำขบวนแห่ศพเข้าสู่ป่าช้า เช่น ตุงสามหาง เป็นต้น

7. เพื่อบูชาธาตุลม อันเป็นหนึ่งในสี่ของธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

8. เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม ให้คงอยู่ คู่กับล้านนาตลอดไป

4. ประเภทของตุง

ตุงเป็นมรดกเก่าแก่ของชาวล้านนา มีประวัติความเป็นมาพร้อมกับ ความเชื่อที่แสดงออกเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนั้น ตุงจึง มีรูปแบบมากมายหลายชนิดแตกต่างกันไป ทั้งในลักษณะรูปทรง รายละเอียด วัสดุที่ใช้ทำตุง ตลอดจนความนิยมในแต่ละท้องถิ่น

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ผ่านมาว่า ตุง หมายถึง ธงที่มีรูปทรงเป็น แผ่นสี่เหลี่ยมยาว แต่ยังมีธงอีกลักษณะหนึ่งเป็นรูปสามเหลี่ยม เรียกว่า ช่อ หรือจ้อ ตามภาษาท้องถิ่นล้านนาซึ่งในบางท้องถิ่นเรียกว่า ตุงช่อก็มี ดังนั้น

ในบทนี้จะได้กล่าวถึง ตุงและชื่อประเภทต่าง ๆ ตลอดจนตุงลักษณะพิเศษที่มีเฉพาะในบางท้องถิ่น

ตุงที่ใช้ในงานพิธีกรรมทางพุทธศาสนาของชาวล้านนา จำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ ตุงที่ใช้ในงานมงคล ถือเป็นตุงทำบุญ และตุงที่ใช้ในงานอวมงคล ถือเป็นตุงทำทาน ซึ่งแต่ละประเภทประกอบไปด้วยตุงชนิดต่าง ๆ มากมายดังนี้

4.1 ตุงที่ใช้ในงานมงคล ประกอบด้วยตุงชนิดต่าง ๆ ดังนี้

1. **ตุงไชย** บางท้องถิ่นเรียกว่า ตุงหลวง หรือตุงไฉย ตุงไชยเป็นตุงที่มีขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้างประมาณ 20 เซนติเมตร ความยาวประมาณ 2 – 5 เมตร หรืออาจจะยาวกว่านี้ ตุงไชยเป็นตุงที่แสดงถึงความเป็นสิริมงคล แสดงถึงชัยชนะ เป็นตุงที่ทอจากเส้นด้ายหรือเส้นไหมสลับบัสน์หรือทำจากผ้าเป็นผืน แล้วประดับลวดลายบางผืนมีไม้คั่นเป็นช่วง ๆ บางผืนไม่มีไม้คั่น ตุงไชยที่ได้จากการทอผ้านั้น มักจะทอด้วยลวดลายเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ปราสาท ต้นไม้ ดอกไม้ คน สัตว์ เป็นต้น ส่วนหางตุงมักจะใช้เส้นฝ้ายถักเป็นตาข่ายห้อยลงมาและจะประดับด้วยอุบะเป็นพู่ห้อยหลากสีสวยงาม ชาวล้านนาเชื่อกันว่าตุงไชยหากทอยิ่งยาวยิ่งมีอานิสงส์มาก ซึ่งถ้าผืนใหญ่หรือยาวมากก็มักใช้ไม้ไผ่ลำโตทำเป็นเสาตุง ใช้ในงานเฉลิมฉลองต่าง ๆ ชาวบ้านจะช่วยกันนำตุงไชยมาปักเรียงรายตามสองข้างทางที่เข้าสู่วัด การที่นำตุงไชยมาปักเพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ นอกจากปักไว้สองข้างทางเข้าวัดแล้ว ยังมีการประดับประดาไว้รอบศาลาธรรมที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น งานเฉลิมฉลองถาวรวัตถุของวัดวาอารามในงานปอยหลวง งานประเพณียี่เป็ง งานตั้งธรรมหลวง (ฟังเทศน์มหาชาติ) เป็นต้น เพื่อบูชาพระรัตนตรัยถือว่าได้บุญกุศลอย่างแรงและเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ซึ่งคติความเชื่อของผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบ ๆ กันมาว่าใครได้ทานตุงไชยนี้เมื่อตายไปจะได้ไปไหน พระเกศแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ แม้ไปตกนรกชายตุงนี้จะไปกวัดแกว่งให้ดวงวิญญาณได้เกาะขึ้นพ้นจากขุมนรก

ตุ้งไชยส่วนใหญ่ทำจากฝ้ายทอเป็นลวดลายหลายอย่าง อาจจะทอเป็นบางส่วนว่างไว้เป็นบางตอน เพื่อความงดงามและเพื่อให้ด้านลมหรือหนาเกินไปจึงว่างไว้ หลังจากทอแล้วบางรายก็ปิดด้วยกระดาษสีทอง ฉลุเป็นลวดลายประจําายต่าง ๆ แล้วปิดลงไป หัวตุ้งไชยจะใช้ไม้มาทำเป็นวงต่อกันเป็น 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น 7 ชั้น แล้วแต่ความเหมาะสมไม่ว่าใช้ทำโดยมากจะทำจากไม้ไผ่เพราะเหนียวและดัดแปลงง่าย ทางตุ้งไชยทำเป็นพู่ระย้าด้วยผ้าด้ายสลัสิ่งงดงาม และทำหางให้เรียวยาวไปอย่างสวยงาม

ความหมายของตุ้งไชย เกี่ยวกับจำนวนห้อง (ช่อง) ที่นิยมกำหนดในการแบ่งผืนตุ้ง คือ ถ้าเป็นตุ้ง 8 ห้อง เรียกเป็นความหมาย คือ โลก ธรรม 8 ประการ คือ อภิธรรมมณเฑาะและอนิฏฐธรรมมณเฑาะ ถ้ามี 9 ห้อง หมายถึง โลกุตระธรรม 9 ประการ คือ ธรรมอันช่วยให้พ้นโลก ว่าตามยุคสมัย หมายถึง ความก้าวหน้า ความเจริญรุ่งเรือง เพื่อเป็นพุทธรูปบูชา เป็นต้น

2. ตุ้งขาวาว บางท้องถิ่นเรียกว่า ตุ้งพันวา คำว่า “ขาว” แปลว่า “ยี่สิบ” ดังนั้น คำว่า ตุ้งขาวาว ก็คือ ตุ้ง 20 วา ซึ่งตุ้งชนิดนี้มีลักษณะเหมือนตุ้งไชยทุกอย่าง แต่จะแตกต่างกันออกไปก็ตรงที่มีความยาวมากกว่า เนื่องจากตุ้งชนิดนี้มีความยาวมาก ชาวบ้านจึงเรียกชื่อขาวาวบ้าง พันวบบ้าง โดยทั่วไปตุ้งชนิดนี้จะมีสีขาวและยาวประมาณ 6 – 7 เมตร ห้อยแขวนอยู่บนเสาไม้ที่ปักอยู่บริเวณหน้าวัด บางท้องถิ่น เช่น จังหวัดลำปางใช้ในขบวนแห่สลุ้งหลวง และจังหวัดเชียงรายใช้แห่ในงานไหว้สาแม่ฟ้าหลวง เป็นต้น

โดยปกติ ตุ้งขาวาว เมื่อทำถวายทานไว้กับวัดวาอารามไปแล้วจะใช้ประดับในพระวิหารโดยพาดกลับไปกลับมาบนช่อวิหาร สาเหตุที่พาดกลับไปกลับมา ก็เพราะตุ้งยาวมาก โดยพาดอ้อมไปตามช่อเพราะมีความยาวมากไม่สามารถแขวนให้หางห้อยลงมาได้ หากใช้ร่วมขบวนแห่ต้องใช้คนหลาย ๆ คน ช่วยกันถือตั้งแต่หัวตุ้งถึงหางตุ้ง หากจะเก็บหรือประดับนอกวิหาร นอกอาคารก็ต้องใช้เสาหลักทำเป็นราวห่างกันประมาณ 1 วา เป็นช่วง ๆ แล้วนำตุ้งนี้วางพาดบนราวนั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีผู้นิยมทำถวายเพราะต้องใช้วัสดุ

อุปกรณ์มากและเสียค่าใช้จ่ายมาก จึงไม่ค่อยจะพบเห็นมากนัก จุดประสงค์ของผู้ที่ทำตุงชนิดนี้มาถวายวัดก็เพื่อจะสะเดาะเคราะห์ให้แก่อนุและครอบครัวหรือญาติมิตรปู่ย่าตายายโดยเฉพาะเมื่อเวลาเจ็บป่วย

3. ตุงคำคิง มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุงชะตำ ตุงเตี่ยว เป็นต้น ตุงคำคิงเป็นภาษาไทยใหญ่ แปลว่า เท่า คิง แปลว่า คนหรือตัว ตุงคำคิงจึงแปลว่า ตุงเท่าตัว ใช้เป็นตุงแทนตัวผู้ประกอบพิธีสืบชะตา ลักษณะของตุงคำคิงจะมีรูปร่างยาวแคบ ความยาวเท่ากับ 1 วา หรือเท่ากับความสูงของผู้ประกอบพิธีหรืออาจมีความยาวเท่ากับครึ่งวาหรือ 1 ศอกของผู้เข้าพิธีสืบชะตาก็ได้ ผืนตุงทำด้วยผ้าหรือด้ายสีขาว เพราะโดยส่วนมากจะนิยมใช้สีขาวถือว่าเป็นสีแห่งความบริสุทธิ์สะอาดเกิดความสว่างไสวและอาจตกแต่งลวดลายด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง เพื่อความวิจิตรสวยงามหรือตัดลวดลายประจำวัน อาจจะประดิษฐ์ลวดลายเป็นรูปเจดีย์ หมายถึง การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ตัดเป็นรูปช้าง ม้า ราชสีห์ รูปกวาง พญานาค อันหมายถึง ป่าไม้ และความอุดมสมบูรณ์ ร่มเย็น บางทีจะมีรูปสัตว์ประจำปีเกิด (สิบสองราศี) ขึ้นอยู่กับผู้นิยม ตุงชนิดนี้ใช้ในการประกอบพิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ พิธีสืบชะตา สะเดาะเคราะห์หรือบูชาปากไวก่อกองเจดีย์ทรายวันสงกรานต์ปีใหม่เมือง เพื่อให้มีความสุข สวัสดิ์ อยู่ร่มเย็นเป็นสุข

4. ตุงตัวเป้ง มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุงตัวนาม ตุงสิบสองราศี ตุงสิบสองนักษัตร ตุงชะตาปีเกิด เป็นต้น ตุงตัวเป้งเป็นตุงประจำราศีเกิดหรือตุงที่มีรูปนักษัตร 12 ราศี ซึ่งอาจแยกเป็นแต่ละราศีหรือมีทั้ง 12 ราศีบนตุงผืนเดียวกัน โดยส่วนใหญ่มักทำด้วยกระดาษหรือผ้าทอ แล้วพิมพ์หรือปั๊มตราลายซุบสีย้อมผ้า หรือเขียนเป็นรูปสัตว์ประจำราศี การประดับตุงชนิดนี้นิยมใช้ปักบนกองเจดีย์ทรายในวัดร่วมกับตุงชนิดอื่น ๆ ในประเพณีสงกรานต์หรือปีใหม่เมือง และใช้ได้หลายงาน เช่น พิธีสืบชะตา สะเดาะเคราะห์ พิธีทานใจบ้านหรือสร้างบ้าน ใช้แขวนบริเวณหน้าพระประธานเพื่อเป็นพุทธบูชา โดย

ชาวล้านนามีคติความเชื่อที่ว่าหากได้บูชาตุ้มตัวเป้งแล้ว จะทำให้ชะตาชีวิตของตนรุ่งเรืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น

การเลือกใช้วัสดุในการทำตุ้ม ส่วนมากนิยมใช้ผ้าหรือกระดาษที่มีสีขาว และบางครั้งก็พบเห็นว่า ช่างนำรูปสิบสองราศี (ตัวเป้ง) ไปแกะสลักลงในตุ้มกระด้างด้วย

5. ตุ้มพญายอ มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุ้มไส้หมู ตุ้มไส้ไก่ ตุ้มไส้จิ้ง (ช้าง) ตุ้มดอกบัว ตุ้มจอมแห ตุ้มช่อพญายอ ส่วนทางภาคกลางเรียก พวงมะโหด พวงเต่าร้าง เป็นต้น แม้ว่าตุ้มชนิดนี้จะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น แต่ก็มีวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเหมือนกัน ตุ้มพญายอเป็นตุ้มที่รูปร่างคล้ายจอมแหหรือปรายค์เจดีย์ การใช้งานตุ้มชนิดนี้จะผูกติดกับคันไม้ยาว ๆ ประมาณ 1 เมตร ใช้ปักกองเจดีย์ทราย ที่วัดในประเพณีสงกรานต์ ปีใหม่เมืองหรือใช้ถือร่วมขบวนแห่ครวตานเข้าวัด ประดับต้นครวตาน หรือปักไว้กับเครื่องไทยทานต่าง ๆ บางครั้งพบเห็นผู้เฒ่าผู้แก่นำมาแขวนไว้ที่ประตูบ้านเพื่อให้ลูกหลานได้ลอด โดยเชื่อว่าหากทางตุ้มพญายอพาดศีรษะก็จะถือว่าได้รับโชคลาภ ความสุขความเจริญ จึงถือว่าตุ้มพญายอเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นสิริมงคล

6. ตุ้มเจดีย์ทราย มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุ้มปีใหม่ ตุ้มกระดาษ เป็นต้น ที่พบเห็นชาวล้านนาโดยส่วนมากจะใช้เฉพาะกระดาษในการทำเป็นหลักใหญ่ อาจมีสีสันท่างกันไปบ้าง นำมาตัดเป็นรูปตุ้มเจดีย์ทราย ไม่นิยมใช้ผ้า ไม้ หรือวัสดุอื่นทำ ตุ้มเจดีย์ทรายชนิดนี้จะทำได้ง่ายและรวดเร็ว ใช้ปักเฉพาะกองเจดีย์ทราย ในเทศกาลปีใหม่สงกรานต์เท่านั้น

7. ตุ้มกระด้าง บางท้องถิ่นเรียกตุ้มแม่กระด้าง ชาวแม่ฮ่องสอนเรียก ต้าขอนแก่น เหตุที่เรียกตุ้มกระด้างก็เพราะเป็นตุ้มชนิดเดียวที่ไม่สามารถพลั่วไหวไปตามลมได้เหมือนกับตุ้มชนิดอื่น ๆ

ตุ้มกระด้างเป็นวัฒนธรรมที่ล้านนาไทยได้คตินิยมมาจากพม่าหรือไทใหญ่ ที่สร้างขึ้นมาสำหรับบูชาพระรัตนตรัยอย่างคงทนถาวร วัสดุที่ใช้

ส่วนใหญ่นิยมทำด้วยไม้สักลงรักปิดทองประดับกระจกหรือทำด้วยโลหะ
แผ่นเงิน แผ่นทอง สังกะสี ปูนซีเมนต์ กระดาษแข็ง เป็นต้น

รูปร่างของตุ๊กกระด้าง จะมีขนาดต่าง ๆ กัน ที่พบเห็นส่วนใหญ่จะมีความสูงหรือความยาวตั้งแต่ 6 เมตร ถึงเล็กประมาณ 1 ฟุต กว้างประมาณ 40 เซนติเมตร แกะสลักลวดลายทึบและโปร่งด้วยการฉลุลาย แล้วลงรักปิดทอง ตุ๊กกระด้างบางอันอาจประดับด้วยแก้วสีสวยงามแล้วแต่ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ทำถวายแต่ละคน ตุ๊กกระด้างมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างไปจากตุ๊กชนิดอื่น ๆ ส่วนปลายทั้งสองด้านมักจะทำให้แหลมขนาดพอเหมาะกับการเสกใช้แขวนติดไว้กับเสา โดยปลายแหลมด้านหนึ่งชี้ขึ้นบนอีกด้านหนึ่งจะชี้ลงข้างล่าง ลวดลายที่แกะสลักบนผืนตุ๊กนั้น ได้แก่ ลายพรรณพฤกษา ลายดอกไม้ ลายสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสัตว์ประจำปีเกิด ลายตะขาบ หรือลายพญานาค 2 ตัว พันกัน เป็นต้น

ในการประดับตุ๊กชนิดนี้นิยมตั้งไว้ในพระวิหาร เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา โดยจะตั้งไว้เป็นคู่วางประดับไว้สองข้างพระประธานหรือตั้งไว้หน้าโบสถ์ หน้าพระเจดีย์ ข้างต้นโพธิ์ และแม้กระทั่งลานวัด ทั้งนี้ ตุ๊กกระด้างที่ประดับไว้ภายนอกอาคารจะทำด้วยวัสดุทนถาวรกันแดดกันฝน จึงสามารถแขวนบูชาไว้นับแรมปีได้ ในปัจจุบันไม่นิยมทำกันเท่าไรนัก พบเห็นอยู่น้อยมาก บางวัดก็ไม่มีหรือผุพังทำลายไป เหตุเพราะตุ๊กกระด้างนั้นมีขั้นตอนการทำที่ยุ่งยาก เสียเวลานานและสิ้นเปลืองกว่าการทำตุ๊กชนิดอื่น ๆ อีกทั้งประกอบกับช่างผู้ชำนาญการทำตุ๊กกระด้างนั้นเหลือน้อยเต็มที จึงหาตัวได้ยากในขณะนี้

8. ตุ๊กพระบฏ เป็นตุ๊กที่ทำด้วยผ้าหรือกระดาษเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดใหญ่ประมาณ 80 x 100 เซนติเมตร โดยเขียนรูปพระพุทธรูปเจ้าไว้ตรงกลาง มักพบอยู่หลังพระประธานใช้ถวายทานแก่วัดเป็นพุทธบูชาหรือใช้ประดับฝาโบสถ์วิหาร ทำเป็นคู่ ๆ ประดับฝาทั้งสองด้านหลังพระประธานคล้าย ตุ๊กกระด้าง จะมีกรอบทั้งสี่ด้านทำด้วยไม้เพื่อให้ตั้ง ตุ๊กพระบฏจะเป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่ง เนื่องจากจะเป็นของที่ต้องประดับคู่กัน ดังนั้น

การเอารูปพระมาแขวนไว้ต้องเป็นแบบเดียวกัน และต้องมีขนาดเท่ากันอีกด้วย ถ้าจะให้สวยงามแล้ว ตุงพระบฏทั้งสองผืนต้องมีความเก่า-ใหม่ โกล้เคียงกัน

9. ตุงกฐิน บางแห่งเรียกตุงผ้า ตุงชนิดนี้มีหลายประเภทแล้วแต่รูปภาพที่ปรากฏบนผืนตุง เช่น รูปนางเงือก รูปตะขาบ รูปจระเข้ เป็นต้น สาเหตุที่เรียก ตุงกฐินก็เนื่องมาจากตุงชนิดนี้ใช้ปักหน้าวัดในประเพณีทอดผ้ากฐินเท่านั้น

ตุงกฐินใช้ปักบริเวณหน้าวัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงว่า วัดนั้นมีการทอดกฐินหรือมีการจองกฐินไว้แล้ว ผู้อื่นจะมาทอดซ้ำมิได้ นอกจากนั้นยังใช้เป็นตุงแห่หน้าขบวนกฐินไปทอดยังวัดที่จองเอาไว้

10. ตุงพระเจ้าสิบชาติ มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุงกัณฑ์เทศน์พระเจ้าสิบชาติ ตุงกัณฑ์ธรรมหลวง ตุงตั้งธรรมหลวง ตุงทศชาติ ตุงทศবারมี ตุงพระเจ้าสิบตน เป็นต้น ตุงพระเจ้าสิบชาติ เป็นตุงที่ทำด้วยวัสดุต่าง ๆ มีคติเพื่อบูชาพระปัญญาบาร์มีแห่งการเสวยพระชาติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 10 ชาติ ก่อนที่จะจุติเสวยพระชาติเป็นพระพุทธเจ้า เป็นตุงที่ทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเทศน์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาตามคติความเชื่อในประเพณีตั้งธรรมหลวงในเดือนยี่เป็ง (วันเพ็ญเดือนสิบสอง) โดยเป็นตุงประกอบการเทศน์ที่สอดคล้องกับการเทศน์ธรรมเรื่องต่าง ๆ ในทศชาติ ชาวบ้านจะนำตุงชนิดนี้มาปักหรือห้อยประดับร่วมกับกัณฑ์เทศน์ที่ได้ตกแต่งหรือเตรียมแล้วแห่เป็นขบวนไปถวายยังวัดแล้วนำเข้าไปในพระอุโบสถหรือพระวิหาร สถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมเพื่อถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นองค์เทศนา บางแห่งจัดทำตุงหลายอันอาจจะปักหรือประดับตกแต่งตามฐานพระพุทธรูปองค์ประธานในพระวิหาร อาจใช้ประดับตกแต่งรอบ ๆ พระวิหารก็ได้ ชาวบ้านเชื่อว่าหากได้ถวายตุงพระเจ้าสิบชาติแล้ว จะทำให้แคล้วคลาดปลอดภัยเป็นสิริมงคลต่อชีวิตประสบแต่โชคดีและได้รับอานิสงส์ทั้งผู้ถวายและพระสงฆ์ที่เป็นองค์เทศนา

11. ตุ้งราว มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุ้งใจ ตุ้งสาย เป็นต้น ถือเป็นตุ้งมงคล มีรูปร่างขนาดเล็ก ทำจากผ้าหรือกระดาษมีการฉลุลายบนพื้น ตุ้งมีทั้งรูปสามเหลี่ยมหรือรูปสี่เหลี่ยมแบนยาว บางครั้งตัดเป็นรูปคล้ายคนหรือรูปเทวดา ใช้ติดบนเชือกเป็นระยะ ๆ สลับสีโยงตามเสาของศาลาธรรมหรือประรำพิธีที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือในงานเฉลิมฉลองต่าง ๆ เช่น ปอยหลวง เป็นต้น

12. ตุ้งของนางช้าง มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุ้งของกัม ตุ้งกระบอก เป็นต้น นิยมสร้างถวายกันมากในหมู่ชนชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะกลุ่มชนไทใหญ่ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เป็นอานิสงส์ภายภาคหน้า แก่ตนเองและต้องการโชคลาภความสุขความเจริญให้แก่ตนและครอบครัว ตุ้งชนิดนี้มีวัตถุประสงค์คล้ายกับตุ้งไชย แต่ชาวไทใหญ่ไม่นิยมสร้างตุ้งไชยถวาย มักจะพบเห็นตุ้งของนางช้างอยู่จำนวนมากในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ หรือใช้ผูกติดประดับไว้หน้าพระประธานในวิหารหรือประตูวัด

4.2 ตุ้งที่ใช้ในงานอวมงคล ประกอบด้วยตุ้งชนิดต่าง ๆ ดังนี้

1. ตุ้งสามหาง บางท้องถิ่นเรียกตุ้งผีตาย ภาษาไทยภาคกลางเรียกธงสามชาย หมายถึง ตุ้งที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของชาวล้านนา โดยใช้หน้าหน้า ขบวนแห่ศพไปสู่ป่าช้า มีลักษณะ 2 แบบคือ

ก. แบบของพระสงฆ์ จะใช้ผ้าสีเหลืองหรือนำผ้าสบงผืนใหม่ มาตัดทำเป็นรูปตุ้งประดับประดาด้วยการฉลุลาย ตัดลายดอกด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง

ข. แบบของชาวบ้านทั่วไป นิยมใช้ผ้าขาวหรือกระดาษสีขาว มาตัดทำเป็นรูปตุ้งมีลวดลายประจำยามประดับหรือลายพื้นเมือง

ตุ้งสามหาง เป็นตุ้งที่ทำจากผ้าหรือกระดาษสาตัดเป็นรูปคนโดยถือว่า ตุ้งสามหางเป็นตัวแทนของผู้ตายจะมีความกว้างประมาณ 3.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 100 เซนติเมตร ส่วนล่างมีสามหางหรือสามชายทำขึ้นเพื่อรวมลักษณะแทนตัวคนไว้ด้วยกัน คือ ธชะ เป็นส่วนหัว ปฏากะ เป็นส่วนลำตัว และ

โตรณะ เป็นส่วนที่กางออกมาเป็นแขนขา เมื่อตัดได้รูปร่างแล้วก็มีการประดับ ตกแต่งโดยใช้ไม้ขนาดความกว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ทากาวติดที่อก 2 อัน โดยให้ห่างกันประมาณ 6 เซนติเมตร ติดที่เอวอีก 2 อัน ตัดกระดาษกว้าง ประมาณ 1.5 เซนติเมตรแนวยาวทากาวปิดทับไม้ที่หนึ่งอีกทีหนึ่งเพื่อให้มองไม่เห็นไม้ การที่ติดไม้ที่ผ้าเพื่อช่วยให้ตัวตุงแข็งไม่ให้พับได้ง่าย บนผืนตุงมีการประดับตกแต่งด้วยกระดาษเงิน กระดาษทอง ที่ตัดเป็นลวดลายกนกหรือลาย หม้อดอกล้านนาหรือตัดเป็นรูปลายดอกต่าง ๆ สดแล้วแต่ช่างจะประดิษฐ์คิดขึ้น ไปตามจินตนาการอันเห็นว่าเหมาะสมใช้ปักไว้หน้าปราสาทศพวันฌาปนกิจศพ จะมีผู้ถือหน้าหน้าขบวนศพไปสู่ป่าช้า

ตุงสามหางทำขึ้นตามคติที่เชื่อกันว่า เมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะต้อง ไปเกิดในภพใดภพหนึ่งตามความดี ความชั่ว กุศลผลบุญที่สร้างไว้เพื่อหวังให้ หางตุงทั้งสาม จะช่วยพัฒนาเอาวิญญาณไปสู่ภพภูมิที่ดี ๆ หางตุงทั้งสามนี้ หมายถึงที่พึงสูงสุดของชาวพุทธ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชาวล้านนา เรียกแก้วทั้งสาม

2. ตุงแดง มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุงถอนวิบาก ตุงก้างแดง ตุงผีตายโหง เป็นต้น ตุงแดงจะมีลักษณะคล้ายกับตุงไชยนิยมใช้ผ้าหรือกระดาษสีแดง ขนาดความยาว 4 – 5 ศอก กว้างประมาณ 1 คืบเศษ ๆ รูปร่างที่พบเห็นมี หลายลักษณะ เช่น เป็นผืนผ้ารูปสามเหลี่ยมยาวลงพื้นหางเดียวหรือมีตั้งแต่ 2 – 3 หาง สดแล้วแต่จะมีผู้นิยมในการประดิษฐ์ขึ้น โดยจะแบ่งความยาวออกเป็น 5 ท่อน หรือยาวเท่ากับตัวของผู้ตาย ประดับตกแต่งด้วยลายดอก กระดาษเงิน กระดาษทอง มักทำให้มีหัวและหางแหลมปักให้ปลายหางแตะพื้นดิน

ในเขตล้านนาจะพบตุงแดงปักตามข้างถนน ตรงที่มีคนประสบอุบัติเหตุ จนเสียชีวิตเรียกว่าตายโหง เช่น ถูกรถชนตาย ถูกสัตว์กัดตาย คลอดลูกตาย ควายขวิดตาย แขนงคอตาย ถูกยิงถูกฟัน ตกต้นไม้ตาย ถูกไฟครอกตาย ไฟผ่าตาย เป็นต้น ญาติพี่น้องจะประกอบพิธีสูตรถอน ถวายตุงแดงและกอง เเจดีย์ทรายอุทิศไปให้ภายใน 3 วัน 7 วัน โดยจะนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 4 รูป

มาทำพิธี ในการตกแต่งบรรดาญาติพี่น้องจะทำการเตรียมตุ่มแดง 1 อัน มาปักไว้ตรงจุดที่ผู้ตายเสียชีวิตพร้อมกองทรายกองใหญ่ 1 กอง กองเล็ก 100 กอง หรือ 108 กอง หรือเท่ากับอายุของผู้ตาย พร้อมกับปักช่อไว้ให้ครบทุกกองและเครื่องเสวย เพื่อบอกให้รับรู้ว่ญาติพี่น้องมาทำพิธีให้แก่ผู้ตาย สาเหตุที่นำกองทรายมาเข้าร่วมในพิธีกรรมก็อาจเป็นเพราะว่าในบางพื้นที่ที่ผู้ตายเกิดอุบัติเหตุบางแห่งพื้นดินแข็งไม่สามารถปักตุ่มได้ต้องอาศัยกองทรายช่วยในการปัก

การปักตุ่มแดงก็เพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ตาย ณ ที่นั้นหลุดพ้นไป ผุดไปเกิดในภพภูมิแห่งใหม่ ไม่เป็นผีนวเวียน อยู่ตรงนั้น ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่า หากไม่มีการทำพิธีสูตรถอนและทานตุ่มแดงแล้ว วิญญาณของผู้ตายจะไม่ไปผุดไปเกิดจะวนเวียนอยู่แถวนั้นและรอเอาคนอื่นมาตายแทนที่จึงได้ไปจากที่ตรงนั้น บางคนเชื่อว่าผู้ที่ตายโหงซึ่งตายผิดปกติจะไม่รู้ตัวเองว่าตายไปแล้ว อาศัยตุ่มแดงถอนนิบาให้ตุ่มแดงกวัดแกว่งเรียกวิญญาณของผู้ตายให้รับรู้ว่าได้ตายจากโลกนี้ไปแล้ว และหวังอาณิสสังจากการถวายทานตุ่มนี้ ให้ตุ่มช่วยกวัดแกว่งเอาดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ให้พ้นจากวิบากกรรม บางท้องถิ่นยังทำตุ่มแดงเพื่อถวายทานอุทิศไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วในประเพณี สงกรานต์ ปีใหม่เมืองอีกด้วย โดยจะถวายทานตุ่มแดงพร้อมกับขนมอาหารหมากเมี่ยง บุหรี่ ผูกห้อยกับผืนตุ่ม นำไปถวายแก่พระสงฆ์ที่วัดเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย ตุ่มแดงชนิดนี้จะมีลักษณะคล้ายกับตุ่มไชยแต่มีขนาดเล็กและสั้นกว่า

3. ตุ้งเหล็กตุ้งทอง มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่นและลักษณะรูปร่างนั้น เช่น ตุ้งเรือ ตุ้งใบไม้ เป็นต้น ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตุ้งชนิดนี้จะตั้งอยู่บนเรือโดยมีคนและไม้พายอยู่ด้วยจึงเรียกกันว่า ตุ้งเรือ การที่เอาตุ้งใส่ไว้ในเรือพร้อมไม้พายนั้น มีคติความเชื่อที่ว่าวิญญาณผู้ตายจะเวียนว่ายในทะเลมหาสมุทรหรือเวียนว่ายไม่ไปผุดไปเกิดจึงส่งเรืออุทิศไปให้ผู้ตาย เพื่อใช้เป็นพาหนะและบนเรือจะมีตุ้งเพื่อนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ และด้วยเหตุที่เรียกว่า ตุ้งใบไม้ ก็เพราะตัวตุ้งชนิดนี้มีลักษณะคล้ายใบไม้ มีส่วนหัวปลายมน ส่วนปลายเรียวแคบเหมือนกับใบไม้

4. ตุงขนนางผาน เป็นตุงที่ผู้สร้างถวายส่วนใหญ่มักจะทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายที่ไร้ญาติ หรือเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายที่มีฐานะยากจน ซึ่งผู้ถวายทานตุงต้องการจะให้ผีไม่มีญาติทั้งหลายได้รับกุศลผลบุญด้วย จึงคิดประดิษฐ์ตุงชนิดนี้ขึ้นมาเป็นการแผ่เมตตาให้กับคนยากจนที่ไม่มีญาติให้ได้รับกุศลผลบุญด้วย

ลักษณะของตุงขนนางผาน จะเป็นตุงเล็ก ๆ ประดับอยู่ส่วนปลายทั้งสองข้างด้านซ้าย – ขวา ของก้านไม้ที่แบ่งตัวตุงเป็นช่อง ๆ หรือทำเป็นรูปทรงฝอย ๆ คล้ายพู่ประดับห้อยอยู่กับปลายตุงชนิดอื่น เช่น ตุงไชย เป็นต้น ตุงชนิดนี้บางท้องถิ่น อาจจะไม่มีและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ส่วนใหญ่จะแพร่หลายในกลุ่มของชาวไทยใหญ่ หรือจะพบเห็นมากในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

5. ตุงฮ่างคน มีชื่อเรียกตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ตุงฮูปคน ตุงป่อง เป็นต้น มีลักษณะการใช้งานเหมือนกับตุงสามหาง โดยจะใช้เป็นตุงนำหน้าศพทำจากผ้าหรือกระดาษ เพื่อเป็นตัวแทนแห่งวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ตุงนี้จึงมีรูปร่างมีหัว มีแขน แต่ส่วนขาหรือขายมักจะพบไม่เหมือนกัน บ้างทำเป็น 2 ขาย หรือขายเดียว ซึ่งผู้ประดิษฐ์จะทำให้ต่างออกไปจากตุงสามหาง จึงไม่นิยมให้ตุงฮ่างคนมี 3 หาง มีความยาวประมาณ 80 เซนติเมตร ร้อยเชือกผูกกับก้านไม้ไผ่เล็ก ๆ อาจทำขึ้นใช้พร้อมกันหลาย ๆ อัน โดยอาจจะนำไปประดับรอบตัวปราสาทศพ หรือใช้นำหน้าขบวนศพสู่เชิงตะกอน

5. ภูมิปัญญาความเชื่อเกี่ยวกับตุง

ภูมิปัญญาความเชื่อเกี่ยวกับตุงมีที่มาจากตำนาน คัมภีร์ไบเบิล พงศาวดาร ตลอดจนจารึกที่มีการถ่ายทอดบอกเล่าต่อ ๆ กันมา โดยมีพระสงฆ์หรือบรรพบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานรุ่น ต่อ ๆ กันมา จนเป็นคติความเชื่อตราบเท่าปัจจุบัน และมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาตั้งแต่เกิดจนตาย

5.1 ภูมิปัญญาความเชื่อเกี่ยวกับการถวายตุงหรือทานตุง

ภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องการถวายตุงของชาวล้านนามีที่มาที่สำคัญ คือ จากคำภีร์ไบเบิลเรื่อง อาณิสสท์ทานตุงเป็นส่วนใหญ่ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดจากการเทศน์ตามประเพณีทางพระพุทธศาสนา โดยหวังอาณิสสท์ผลบุญจากการทานตุงนั้นๆ

จากคำภีร์ไบเบิลพื้นเมือง เรื่อง อาณิสสท์ทานตุง ได้เขียนอาณิสสท์โดยรวมของผู้ถวายทานตุงไว้ว่า (พ.นิรันดร์ อภิวิฑฺฒโน, 2547 : 111-113)

ผู้ถวายทานตุงจะมีผลกำลังมาก มีเดชานุภาพมากประกอบไปด้วย ทรัพย์สมบัติ แก้วแหวนเงินทอง ช้างม้าวัวควาย ข้าทาสบริวาร ยศ อำนาจ वासนา เทวดารักษา อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ทั้งกายและใจ พ้นจากอบายภูมิไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หากหางตุงหรือชายตุงของผู้ที่ถวายเมื่อลมพัดไปทิศทางใดจะทำนายดังนี้

1. หากหางตุงพัดไปทางทิศบูรพา (ตะวันออก) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นเสมือนพระบรมจักรพรรดิราช
2. หากหางตุงพัดไปทางทิศอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นมหาเศรษฐี
3. หากหางตุงพัดไปทางทิศทักษิณ (ใต้) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นเสมือนเทวดาในสวรรค์ชั้นมหาราชิกา
4. หากหางตุงพัดไปทางทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นเสมือนท้าวพระยาประเทศราช
5. หากหางตุงพัดไปทางทิศปัจฉิม (ตะวันตกเฉียงใต้) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นพระยาปัจเจกโพธิญาณ
6. หากหางตุงพัดไปทางทิศพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้ทรงปฏิภนทั้งสาม
7. หากหางตุงพัดไปทางทิศอุดร (เหนือ) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นเสมือนท้าวมหาพรหม

8. หากหางตุงพัดไปทางทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นเสมือนสมเด็จพระมรินทราธิราช

9. หากหางตุงพัดขึ้นไปบนอากาศ หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นเสมือนพระพุทธเจ้าตนหนึ่งในกายภาคหน้า หรือจะได้พบกับพระศรีอาริยมตตริย์ได้ สมความมุ่งมาดปรารถนา

10. หากหางตุงพัดลงชั้นล่าง หมายความว่า ผู้ถวายทานตุงจะได้เป็นใหญ่ในโลกนี้

จะเห็นได้ว่า การถวายทานตุงล้วนแล้วแต่ได้บุญกุศลและเป็นสิริมงคลแก่ผู้ถวายทั้งสิ้นไม่ว่าจะถวายตุงชนิดใดหรือแบบใด นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับการถวายทานตุงชนิดต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

ชนิดของตุง	ภูมิปัญญาความเชื่อ
1. ตุงไชย (ตุงหลวง ตุงใจ)	- ได้บุญกุศลอย่างแรงและเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว - ตายไปแล้วจะได้ไปไหว้พระเกศแก้วจุฬามณีบนสรวงสวรรค์ - ชายตุงนี้จะไปกวัดแกว่งให้ดวงวิญญาณได้เกาะขึ้นพ้นจากขุมนรก
2. ตุงชาววา (ตุงพันทา)	- สะเดาะเคราะห์ให้แก่มั่นคงและครอบครัวหรือญาติมิตร ปู่ย่าตายาย โดยเฉพาะเวลาเจ็บป่วย
3. ตุงคำคิง (ตุงชะดำ ตุงเตียว)	- สืบชะตาต่ออายุให้ยืดยาวต่อไป - เป็นสิริมงคลต่อชีวิต - ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและเภทภัยทั้งหลาย - มีความสุขความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

ชนิดของตุง	ภูมิปัญญาความเชื่อ
4. ตุงตัวเป้ง (ตุงตัวงนาม ตุงสิบ สองราศี ตุงสิบสอง นักษัตร ตุงปีเกิด)	- ชะตาชีวิตรุ่งเรือง ร่มเย็นเป็นสุข - ตายไปดวงวิญญาณจะไปสิงสถิตอยู่ตามพระธาตุ เจดีย์ต่าง ๆ ตามชะตาปีเกิด
5. ตุงพยายอ (ตุงไส้หมู ตุงไส้ไก่ ตุงไส้ช้าง ตุงดอกบัว ฯลฯ)	- เมื่อตุงพาดศีรษะจะได้รับโชคลาภความสุขความ เจริญ - เป็นเครื่องสักการะต่อพระพุทธเจ้า
6. ตุงเจดีย์ทราย (ตุงปีใหม่ ตุงกระด้าง)	- ประสบโชคดีในวันขึ้นปีใหม่หรือวันสงกรานต์ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ - อยู่ร่มเย็นเป็นสุข
7. ตุงกระด้าง (ตุงแม่ กระด้าง ตำข่อน คำ)	- ส่งกุศลให้แก่ตนในชาติหน้า
8. ตุงพระภูมิ	- ป้องกันสิ่งชั่วร้าย เช่น ภูติผีปีศาจ
9. ตุงกฐิน (ตุงผ้า)	- ขึ้นอยู่กับรูปภาพที่ปรากฏบนผืนผ้าตุง เช่น รูป จระเข้ หรือรูปตะขาบ เป็นต้น โดยเชื่อว่าเป็นคำ ขอร้องของสัตว์เหล่านี้ให้มนุษย์ทำรูปของตัวเอง แห่ไปในขบวนกฐินด้วยไม่ว่าใกล้หรือไกลเพื่อจะ ได้รับผลของอานิสงส์ด้วย
10. ตุงพระเจ้าสิบชาติ (ตุงตั้งธรรมหลวง ตุงทศชาติ)	- แคล้วคลาดปลอดภัย - เป็นสิริมงคลต่อชีวิต ประสบแต่โชคดี - ได้รับอานิสงส์ทั้งผู้ถวายและพระสงฆ์ที่เป็นองค์เทศนา
11. ตุงขนงวงช้าง	- เป็นอานิสงส์กายภาคน้ำแก่ตนเอง - โชคลาภ สุขความเจริญให้แก่ตนและครอบครัว

ชนิดของตุง	ภูมิปัญญาความเชื่อ
12. ตุงสามหาง	- ตายไปเหล่าวิญญาณจะไปเกิดในภพใดภพหนึ่งตามความดี ความชั่ว กุศลผลบุญที่สร้างไว้ เพื่อหวังได้หางตุงทั้งสามช่วยพัดพาวิญญาณไปสู่ภพภูมิที่ดี ๆ - เป็นเครื่องนำทางผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ - เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นคติเตือนใจว่ามนุษย์มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นสังขารธรรมที่แท้จริงของมนุษย์
13. ตุงแดง (ตุงก้างแดง ตุงผีตายโหง)	- เพื่อให้ดวงวิญญาณของผู้ตาย ณ ที่นั้นหลุดพ้นไปสุดไปเกิดในภพภูมิแห่งใหม่ ไม่เป็นผีวนเวียนอยู่ตรงนั้น - ให้ตุงกวัดแกว่งเอาดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ - เป็นการเตือนสติแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท - เมื่อพบตุงแดงข้างถนนจะทำให้ผู้ขับขีรถสัญจรบนท้องถนนเพิ่มความระมัดระวังอุบัติเหตุที่จะเกิดขึ้นในสถานที่ตรงนั้น
14. ตุงเหล็กตุงทอง (ตุงเรือ ตุงใบไม้)	- ให้ดวงวิญญาณของผู้ตายพ้นจากวิบากกรรม - ให้ผู้ตายได้จับหางตุงลอยขึ้นสวรรค์ไปสู่สุคติ
15. ตุงขนนางผาน	- อุกิศแก่ผู้ตายที่ไร้ญาติ หรือมีฐานะยากจน ให้ได้รับกุศลผลบุญด้วย
16. ช่อ 108 (ตุงร้อยแปด)	- ปักบนเจดีย์ทรายเพื่อเป็นมหาชัยกำราบผีร้ายเพื่อบังคับให้ปลดปล่อยดวงวิญญาณของผู้ตายให้หลุดพ้นจากบ่วงกรรม นำดวงวิญญาณไปเกิดในสุคติได้
17. ช่อเจดีย์ทราย ปีใหม่เมือง	- ถวายเป็นพุทธบูชาเพื่อเจริญรุ่งเรืองประสบโชคดี - สร้างกุศลให้แก่ตนเองและครอบครัว

5.2 ภูมิปัญญาความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายที่ประดับบนตัวตุ้ง

ตุ้งเป็นเครื่องสักการะที่เกิดจากความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปของชาวล้านนาเข้ามาช้านานทำให้มีการประดิษฐ์คิดค้นตุ้งเป็นรูปแบบต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว โดยมีการประดิษฐ์อย่างประณีต ประดับประดาด้วยลวดลายฉลุ ซึ่งในแต่ละลวดลายต่างก็แฝงด้วยความหมายต่าง ๆ นานา ให้ผู้คนได้คิดพิจารณาถือเป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวล้านนา ผู้คิดค้นลวดลายดังกล่าว โดยช่างแต่ละคนก็จะต้องอาศัยเทคนิคและความชำนาญในการประดิษฐ์ตุ้งเป็นอย่างมาก เพราะส่วนมากไม่มีการเขียนลายมาก่อน ดังนั้น ความพิถีพิถันและแปลกใหม่ของลายต่าง ๆ จึงสะท้อนถึงฝีมือของช่างทำตุ้งแต่ละคนได้เป็นอย่างดี ความหมายของลวดลายต่าง ๆ ที่ประดับบนตัวตุ้งมีดังนี้ (พ. นิรันดร์ อภิขิตใน, 2547 : 115-117)

ลาย	ความหมาย
1. ลายดอกบัว	- เป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธรูปศาสนา อันหมายถึงความบริสุทธิ์ผุดผ่องเจริญ งอกงามไพบูลย์
2. ลายพุดตาน (ลายกำกอก)	- การมีเกียรติยศ ชื่อเสียง โชคลาภ เงินทอง
3. ลายดาวชิงดวง	- การมีอำนาจ วาสนา เกียรติยศ ชื่อเสียง ความสว่างไสว
4. ลายดอกจันทร์แปดกลีบ	- สัญลักษณ์แห่งทิศทั้งแปดได้แก่ ทิศบูรพา อาคเนย์ ทักษิณ หรือ ปังนิม พายัพ อุตร และอีสาน
5. ลายดอกประจายามสี่กลีบ	- การบูชาท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ คือ ท้าว เวสสุวรรณ หรือท้าวภูเวงผู้รักษาทิศเหนือ ท้าวธตรัฐผู้รักษาทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกผู้ รักษาทิศตะวันตก และท้าววิรูปักษ์ผู้รักษา ทิศใต้

ลาย	ความหมาย
6. ลายใบโพธิ์	- ความร่มเย็นเป็นสุข
7. ลายสิบสองราศรี (สิบสองนักษัตร)	- การบูชาสัตว์ประจำปีเกิดของตนเรียกว่า ตัวเป้ง เป็นการเสริมดวงชะตา
8. ลายสะเปาแก้ว สะเปาคำ	- การค้นพบสิ่งอันประเสริฐ พบ พระนิพพาน โดยใช้สะเปาเป็นสื่อสัญลักษณ์ นำพาไปสู่สิ่งมงคล
9. ลายไขปลา	- การแผ่อำนาจวาสนามากมายและการมี อิทธิพล บารมี
10. ลายดอกแก้ว	- การมีทรัพย์สิน แก้วแหวน เงินทอง สมบูรณ์ ด้วยทรัพย์สินสมบัติ
11. ลายสร้อยดอกหมาก	- ความเจริญรุ่งเรือง ใญ่บุญลย์ แผ่อำนาจวาสนา
12. ลายเขี้ยวตะขาบเขี้ยวเสือ	- การมีพลังอำนาจ มีอิทธิพล
13. ลายประจำตาอ้อย	- ความเจริญรุ่งเรือง ความเป็นสิริมงคล
14. ลายประจำยามผักกูด	- ให้ความชุ่มเย็น ความสุขความเจริญ
15. ลายประจำยามผักแว่น	- ให้ความก้าวหน้า ชุ่มเย็น มีสุข
16. ลายปราสาท	- การบูชาพระเกตแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ เพื่อเป็นการสร้างสมบารมีและให้ ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต
17. ลายน้ำย้อย	- ความอุดมสมบูรณ์ มีชีวิตชีวา
18. ลายหม้อดอก (หม้อน้ำ) บูรณฆฏะ	- ความอุดมสมบูรณ์ และเจริญรุ่งเรือง
19. ลายหยดน้ำ	- ความอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข
20. ลายง่ามไม้คำโพธิ์	- การได้คำจุนพระพุทธรศาสนา

ลวดลายต่าง ๆ ทั้ง 20 ลายเหล่านี้เป็นความเชื่อของชาวล้านนาที่แฝงไว้ด้วยความเป็นสิริมงคลและมีความหมายในตัวของมันเอง เพราะถือว่าเป็นการถวายเพื่อพุทธบูชาในพระพุทธศาสนา ให้ตนเองและครอบครัวมีความสุข ประสพแต่โชคดี จึงถือได้ว่าเป็นงานพุทธศิลป์อันทรงคุณค่า และเป็นสัญลักษณ์แทนคติความเชื่อทั้งหลาย ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และให้คุณค่าทางด้านจิตใจและความสวยงาม

5.3 ภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องตุงจากพิธีกรรม

พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นการแสดงออกซึ่งความเชื่อทางศาสนาของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ และในแต่ละพิธีกรรมก็มีความหมายแตกต่างกันตามความเชื่อพื้นฐานทางศาสนาของผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นๆ ความเชื่อดังกล่าวมักจะรวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีวิญญาณด้วย พิธีกรรมทางศาสนาของชาวล้านนาก็เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาความเชื่อที่บอกเล่าและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ในการบูชาและในศาสนพิธี เป็นต้น

ตุง ถือเป็นเครื่องบูชาที่มีความสำคัญในการประกอบพิธีกรรม นอกเหนือจากการถวายเป็นพุทธบูชา ดังนั้น การศึกษาภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องตุงจากพิธีกรรมอาจศึกษาได้ทั้งจากความมุ่งหมายในการจัดพิธีกรรมและส่วนประกอบของพิธีกรรมซึ่งจะรวมถึงผู้ประกอบพิธี เครื่องบูชาต่าง ๆ และลักษณะของการประกอบพิธีกรรม ดังนี้

1. การสะเดาะเคราะห์ หรือการส่งเคราะห์ เป็นพิธีกรรมพื้นบ้านของชาวล้านนา จัดขึ้นเมื่อมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งประสบอันตราย เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย หรือประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการเซ่นสรวงบูชาเพื่อขจัดปัดเป่าเคราะห์ร้ายต่าง ๆ ให้หมดไป และช่วยเสริมกำลังใจให้ผู้ป่วยหรือผู้ประสบเคราะห์กรรมนั้นด้วย นอกจากนี้ยังมีการสะเดาะเคราะห์จากการทำนายทายทักของหมอดูหรือผู้ที่รู้ว่าปีไหนคนเกิดวันอะไรจะมีเคราะห์ร้ายอย่างไร ดังนั้น ปีใดใครจะมีเคราะห์ก็ให้สะเดาะเคราะห์ เพื่อปีนั้นจะได้ไม่ต้องประสบกับเคราะห์ร้ายและอยู่อย่างมีความสุข เคราะห์ร้ายต่าง ๆ เชื่อว่าเกิด

จากการกระทำของผีหรือรุกขเทวดา จึงต้องมีการเซ่นสรวงผีหรือรุกขเทวดา เหล่านั้นขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้กระทำ ดังนั้น การสะเดาะเคราะห์หรือส่งเคราะห์ จึงมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น ส่งเคราะห์นารา ส่งเคราะห์ตัวโจน ส่งแกน ส่งท้าวทั้งสี่ (จตุโลกบาล) ส่งผียักษ์ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512 : 253) และส่งดาวนพเคราะห์ ทั้งเก้า (มณี พยอมยงค์, 2529 : 72) เป็นต้น

พิธีสะเดาะเคราะห์เริ่มด้วยพิธียกครู โดยการนำขึ้นขึ้นครู ซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ หมาย เทียน ผ้าขาว ผ้าแดง ข้าวสาร และเงิน วางอยู่บนขันโตก ประเคนให้อาจารย์เพื่อกล่าวคำยกครู ต่อจากนั้นอาจารย์กล่าว คำสรรเสริญพระพุทธรูปและพระพรหม แล้วจึงกล่าวคาถาสำหรับปิดเคราะห์ให้ออกจากตัว พร้อมกับพรมน้ำมนต์ลงบนตัวผู้สะเดาะเคราะห์และบนเสตวง เสร็จแล้วนำเสตวงไปวางทิ้งไว้ข้างนอกบ้านเป็นอันเสร็จพิธี

2. สูตรกัวม หรือสวดครอบ เป็นพิธีสวดพระพุทธรูปมนต์ครอบผู้ป่วย เนื่องจากผู้ป่วยเป็นไข้เรื้อรัง ผอมแห้ง รักษาไม่หาย ไม่สามารถทำงาน ได้ลักษณะเช่นนี้เชื่อกันว่า ผู้ป่วยถูกผีตายทั้งกลมเข้าสิงคอยสูบคอยเลือดสูบ เนื้อจนผอมแห้ง ไม่มีเรี่ยวแรง ได้ทำพิธีทางไสยศาสตร์อื่น ๆ เช่น พิธีขับไล่ผี รตนน้ำมนต์ สะเดาะเคราะห์ ฯลฯ แล้ว แต่อาการผู้ป่วยยังทรงอยู่แสดงว่าผียังสิง อยู่จึงต้องทำพิธีขั้นสุดท้าย คือ สูตรกัวม ถ้าผ่านพิธีนี้แล้วผู้ป่วยไม่หายก็ตาย เท่ากัน สูตรกัวมนี้อาศัยอำนาจพระพุทธรูปคุณขับไล่ผี สถานที่ทำพิธีต้องเป็นทาง สี่แพร่ง มีเฉลว 4 อัน ปักไว้ 4 ทิศ แล้วใช้เชือกซึ่งทำด้วยหญ้าสด ๆ ผูกโดยรอบ ให้ผู้ป่วยนั่งอยู่ตรงกลางเอาบาตรพระครอบศีรษะไว้ นิมนต์พระ 4 รูป ยืนถือผ้าสังฆาฏิและผ้าจีวรองค์ละมุมทำเป็นหลังคาคลุมผู้ป่วย และมี เสตวง 4 เสตวง แต่ละเสตวงมีเนื้อดิบ ปลาดิบ และผักกาด มีตุงปักไว้ที่ขอบ เสตวงแล้วนำไปไว้ที่โคนเสาที่ปักเฉลว พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์ (พระปริตร) ขณะที่พระสงฆ์สวดก็จะประพรมน้ำมนต์ลงบนตัวผู้ป่วยด้วยและ ผู้ป่วยก็เอามือจับบาตรครอบศีรษะไว้จนกระทั่งพระสงฆ์สวดจบ (มณี พยอมยงค์, 2529 : 37)

3. สืบชะตาคน หรือต่ออายุ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นสิริมงคล แก่ผู้สืบชะตาช่วยจัดสิ่งเลวร้ายทั้งหลายให้หมดไป ทั้งยังเป็นการช่วยเสริม ดวงชะตาให้แรงขึ้น พิธีกรรมนี้จัดขึ้นในหลายโอกาส เช่น วันเกิด งานขึ้นบ้าน ใหม่ เมื่อเจ็บป่วยหรือหายจากการเจ็บไข้และอาจจะจัดขึ้นจากการทำนายทาย ทักจากหมอดูว่าดวงชะตาไม่ดีก็ได้ สิ่งของที่ใช้ในพิธีมีกระบอกข้าว กระบอก ทราย กระบอกน้ำ สะพานลวดเงิน สะพานลวดทอง เปี้ยแถว หมากแถว ไม้งามหรือที่เรียกว่า ไม้ค้ำ ขนาดเล็กจำนวนเกินอายุจริง 1 อัน และไม้ค้ำความ ยาวเท่ากับความสูงของผู้สืบชะตา ต้นมะพร้าว กล้วย อ้อย เสือ หมอน มะพร้าวอ่อน ดอกไม้รูปเทียน ไม้รวกทำเป็นสะพานเล็ก ๆ บางแห่งมีข้อสีขาว 108 ผืน ปักบนต้นคา เป็นเครื่องบูชาด้วย ไม้่น้ำมาตั้งเป็นกระโจมสามขา ให้กว้างพอที่จะวางเสตง สิ่งของที่นำมาประกอบพิธีและผู้สืบชะตาเข้าไปนั่ง ตรงกลางได้ (สงวน โชติสุขรัตน์ 2512 : 60-61) บางท้องถิ่นจะแขวนตุ้มค่าคิง ลงมาจากยอดกระโจมด้วย ใช้ด้ายสายสิญจ์พันรอบศีรษะผู้สืบชะตาโยงไปยัง ขากระโจมทั้ง 3 แล้วโยงสายสิญจ์กับบาตรน้ำมนต์ พระพุทธรูปและพระสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์ที่รับนิมนต์มาจะถือไว้ขณะสวดพระปริตร พิธีเริ่มด้วยการบูชาท้าว ทั้งสี่ จากนั้นพระสงฆ์สวดมนต์ สวดพระปริตร สวดชัยนโต ให้ศีล ให้พร จบ แล้วใช้ด้ายสายสิญจ์ผูกข้อมือให้ผู้สืบชะตา ส่วนมะพร้าวให้นำไปปลูกไว้ที่วัด เสร็จแล้วถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ มีธรรมเทศนา 1 กัณฑ์ เป็นเสร็จพิธี

4. การทำบุญข้าวคู่อายุ คือ การทำบุญเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข นิยม ทำกันในวันที่ 16 เมษายนของทุกปี หรือเรียกว่า วันปากปี ถือว่าเมื่อทำแล้ว สามารถคุ้มครองได้ตลอดทั้งปี โดยบูชาด้วยเครื่องบูชาเท่าอายุและเพิ่มอีก 3 เป็นการต่ออายุ ประกอบด้วยกล้วย อ้อย มะพร้าว ผลไม้ ขนมต้ม คาว หวาน ดอกไม้ รูปเทียน กระบอกน้ำ ข้าว หมาก เมียง บุหรี่ ข้อสีขาวติดกับตุ้มติดบน ไม้ก้านเดียวกัน ข้อติดอยู่ข้างบน ส่วนตุ้มอยู่ข้างล่าง เครื่องบูชาเหล่านี้บรรจุลง ในเสตง ซึ่งมีใบขนุน ใบดอกแก้ว ใบโศก ใบทับทิม ใบเงิน ใบทอง ใบนาถ

รองพื้นอยู่ บางครั้งอาจมีการบูชาประทีป มีสีสายยาวเท่ากับตัวผู้บูชา แชน้ำมัน
พืชสำหรับแขวนจุตบูชาหน้าพระประธาน (มณี พยอมยงค์, 2529 : 37)

5. การก่อเจดีย์ทราย ในภาคเหนือมีการทำบุญด้วยการก่อเจดีย์
ถวายวัด นิยมทำกัน 3 ลักษณะ คือ การก่อเจดีย์ทรายวันสงกรานต์ มีการขน
ทรายจากแม่น้ำใกล้บ้านไปยังวัดในวันที่สองของวันสงกรานต์ หรือที่เรียกว่า
วันเนา โดยก่อเป็นรูปเจดีย์ประดับด้วยช่อและตุ้มแบบต่าง ๆ ส่วนมากเป็นช่อ
และตุ้มขนาดเล็ก ๆ สีต่าง ๆ และอาจจะมีตุ้มแบบอื่นอีก เช่น ตุ้มดอกบัว ตุ้ม
ตัวเป้ง เป็นต้น อีกลักษณะหนึ่งคือการก่อเจดีย์ทรายเพื่อสะเดาะเคราะห์ มักจะ
ก่อเจดีย์ขนาดเล็ก ๆ จำนวนเท่าอายุของผู้สะเดาะเคราะห์ มีตุ้มและช่อปักที่
ยอดเจดีย์ โดยมีอาจารย์เป็นผู้ทำพิธี และการก่อเจดีย์ทรายนี้ยังอาจทำเพื่อ
อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายที่ตายด้วยสาเหตุที่ถือกันว่าผิดปกติ เชื่อว่าด้วยอาณิสส
จะช่วยให้ผู้ตายพ้นจากบาปกรรมและได้ไปผุดไปเกิด (ชุตินา สุภาพ, 2530 : 60)

6. ประเพณีเกี่ยวกับการตาย ในพิธีที่เกี่ยวข้องกับการตาย ได้มีการ
นำธุงมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น ในพิธีศพ เมื่อขบวนศพเคลื่อนไปยัง
ป่าช้าก็จะมีการถือธุงสามหางนำหน้าขบวนศพและเผาไปพร้อมกับศพ มีอีก
พิธีกรรมหนึ่งซึ่งปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติกันอยู่ คือ เมื่อมีการตายที่มีสาเหตุการ
ตายที่ถือกันว่าผิดปกติ ญาติพี่น้องของผู้ตายจะต้องนำธุงสีแดงไปปักไว้ที่
สถานที่ที่ผู้ตายเสียชีวิต บางครั้งมีการนำธุงเหล็ก ธุงทองหรือธุงหงส์ไปปักไว้ที่
โคนเสาธุงด้วย เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย เพราะการตายแบบนี้ถือว่า
วิบากกรรมมาก ต้องนำสิ่งของดังกล่าวไปอุทิศให้เชื่อว่าได้บุญแรง และไม่
ว่าจะตายด้วยสาเหตุใดก็ตามจะต้องมีพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่เรียกว่า การถอน เช่น
ถอนศพ ถอนที่ตายโหง เป็นต้น จะต้องนำเอาสะตวงกว้าง 1 คืบ รวม 4 สะตวง
ใส่เครื่อง 4 จ้อขาว 4 ทุกสะตวงมาทำพิธีถอนเสนียดทุกครั้ง (มณี พยอมยงค์,
2529 : 30) ในการนำธุงมาใช้ในการประกอบพิธีศพ หรือพิธีอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่อง
กับการตายนี้ชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็มีการปฏิบัติกันเป็นประเพณี
เช่นกันคือ เมื่อตายครบ 7 วัน ญาติพี่น้องจะนำธุงไปทำพิธีอุทิศส่วนกุศลไปให้

ผู้ตายและจะทำอีกเมื่อถึงเดือน 11 ระหว่างวันขึ้น 11 ค่ำ ถึง 14 ค่ำที่เรียกว่า แขนขอมโกจา (สงวน โชติสุวรรณ์, 2512 : 337)

7. การขึ้นท้าวทั้งสี่ เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบอกกล่าวท้าวจตุโลกบาล ให้ทราบว่าจะมีการจัดมงคลพิธีขึ้น เช่น การบวชเณร การฉลองถาวรวัตถุในวัด และการขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น สถานที่ประกอบพิธีคือ ด้านทิศตะวันออกของบริเวณหรือหัวนอนของบ้าน โดยปักเสาไม้หรือท่อนกล้วยสูงเลยเอวขึ้นไปผูกหรือปักไม้ยื่นออกทั้ง 4 ทิศ แล้วนำฐานวางสะดวงไว้ที่ปลายไม้จากนั้นทำสะดวงด้วยกาบกล้วยเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณคืบเศษ วางดอกไม้ 3 รูป เทียน 3 หอม 3 เมี่ยง 3 บุหรี่ 3 อาหารคาวหวาน กล้วย อ้อย ลงในสะดวง 6 สะดวง แต่ละกระทงประดับด้วยช่อสีต่าง ๆ คือ เบื้องบนบูชาพระอินทร์ด้วยช่อสีเขียว 4 ผืน ฉัตรเขียว 1 ใบ ร่มแดง 4 คัน ทิศตะวันออกบูชาท้าวธรรมาภรณ์ด้วยช่อขาว 4 ผืน ฉัตรเหลือง 4 ใบ ทิศใต้บูชาท้าววิรุฬห์ด้วยช่อเหลือง 4 ผืน ฉัตรแดง 1 ใบ ทิศตะวันตกบูชาท้าววิรูปักษ์ด้วยช่อแดง 4 ผืน ฉัตรแดง 1 ใบ ทิศเหนือบูชาท้าวกุเธรด้วยช่อดำ 4 ผืน ฉัตรดำ 1 ใบ ทิศเบื้องล่างบูชานางธรณีด้วยช่อสีขาว 4 ผืน สะดวงที่มีทั้งหมดนำไปวางไว้ตามตำแหน่ง คือ วางไว้ที่ฐานวางทั้ง 4 ทิศ บูชาจตุโลกบาล บนยอดเสาบูชาพระอินทร์และที่โคนเสาบูชานางธรณี เมื่อพร้อมแล้วอาจารย์ผู้ประกอบพิธีกล่าวอัญเชิญเทวดา จตุโลกบาล พระอินทร์และนางธรณีมารับเครื่องบูชาและขอให้ได้รับการคุ้มครองปกปักรักษาผู้ที่มาร่วมพิธีให้ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ และให้เกิดสิริมงคลแก่ทุกคน (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528 : 223-225)

8. การตั้งธรรมหลวง คือ ประเพณีการเทศน์มหาชาติ ทางภาคเหนือ มีเทศกาลฟังเทศน์ในเดือน 12 และยังมีการเทศน์กันอีกในเดือน 3 และเดือน 4 เนื่องในโอกาสงานต่าง ๆ เช่น งานศพ งานบวช งานบวชนาค และผูกพัทธสีมา ซึ่งจะเทศน์เฉพาะกัณฑ์ที่ชอบฟังกัน หากเป็นงานใหญ่คือ การตั้งธรรมหลวง นั้นจะต้องเทศน์ครบทั้ง 12 กัณฑ์ ในงานนี้จะต้องมีการประดับตกแต่งสถานที่ และเครื่องบูชา สองข้างทางเข้าปักตุงไชยเป็นระยะ ๆ ที่ชุมประตูทำเป็นชุมป่า

และตุ่งที่หน้าวิหาร ผังต้นกล้วย ต้นอ้อย มีโคมหางผูกไว้ที่ปลายไม้ไผ่สามารถชักขึ้นลงได้ ภายในวิหารแขวนกระดาดเป็นรูปช้าง ม้า วัว ควาย ข้าหญิงข้าชาย อย่างละ 100 ภาพ ดอกปื๊ดแห้งทำเป็นแผงแขวนรอบธรรมมาสน์ตั้งบาตรน้ำมนต์หน้าพระประธาน ผูกสายสิญจ์ โยงเข้าไปในธรรมมาสน์สำหรับเครื่องบูชามีเทียน ดอกบัวประทีป อย่างละ 1,000 ตู่ง 1,000 หรืออาจจะทำเป็นตุ่งราวก็ได้ เกี่ยวกับเครื่องสักการะบูชานี้ตามคัมภีร์ พระมาลัยหรือมาลัยโปรดฉบับพื้นเมือง กล่าวไว้ว่าผู้ที่จะฟังเทศน์มหาชาติจะต้องประดับประดาด้วยเครื่องบูชาดังนี้คือ ช่อพั่นผืน ตู่งพั่นผืน ผ้าคัมภีร์ 3 หน้า ช้างร้อย ม้าร้อย รูปพระอาทิตย์ รูปพระจันทร์ ธงเงิน ฉางเงิน ดอยคำ ม้อง กลอง ฉาบ ฉิ่ง ปักไว้บนต้นคา รูปเทียนอย่างละพัน ประทีปตึนกาไส้น้ำมันงาพันดวง ดอกไม้นานาชนิดรวมพันดอก ดอกบัว ดอกปื๊ด ดอกป่าน ผักตบ รูปสัตว์ป็นด้วยซี่ผึ้ง มีเต่า ปู ปลา จระเข้ ตะพานน้ำ มังกร ใส่ไว้ในอ่างน้ำ มีใบบัว ผักตบ และบัวลอยไว้ด้วย ตั้งไว้หน้าธรรมมาสน์ โคมไฟ ธงคำวพระเวสสันดร (ภาพเขียนเรื่องพระเวสสันดร) และให้ข้าราชการจัดตั้งตุ่ง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ช่อช้าง ตู่งไชย เป็นต้น (ไพรท เลิศพิริยกุล, 2516 : 161)

9. งานปอยหลวง ปอยหลวงเป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองสิ่งปลูกสร้างภายในวัดหรือสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ เช่น สร้างวิหาร โบสถ์ หล่อพระพุทธรูป ช่อมแซม ปลูกนิยัตถุของวัด กำแพงวัด โรงเรียน สะพาน เป็นต้น สิ่งก่อสร้างเหล่านี้เมื่อสร้างเสร็จต้องมีการทำบุญฉลองและถวายทานเป็นสมบัติของวัด มักจัดงานกันในเดือนกุมภาพันธ์ถึงพฤษภาคม ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวแล้ว งานนี้มีตั้งแต่ 3 วัน ถึง 7 วัน ขึ้นอยู่กับฐานะของวัด เนื่องจากว่างานนี้เป็นงานใหญ่จะต้องมีการเตรียมงานไวล่วงหน้า ซึ่งวัดเจ้าภาพต้องเตรียมต้อนรับศรัทธาจากวัดอื่น ๆ ที่เชิญให้มาร่วมงาน ก่อนวันงาน 1 วัน เรียก วันดา เป็นวันที่ชาวบ้านนำเอาเครื่องไทยทานมารวมกัน และช่วยกันตกแต่งให้สวยงาม ในวันนี้ยังมีการทานตุ่งโดยจะนำไปปักไว้ที่สองข้างทางเข้าวัดและการนิมนต์พระมหาเถรอุปัคตจากเกาะทรายที่ท่าน้ำไกลวัด

มาไว้ที่หออุปคุตภายในวัด เชื่อว่าจะช่วยให้ปลอดภัยปราศจากเหตุร้ายต่าง ๆ เมื่อเสร็จงานจึงค่อยนิมนต์กลับ วัดที่จัดปอยหลวงมักมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืนตั้งแต่วันเริ่มงานเป็นต้นไปและในวันสุดท้ายมีการแห่เครื่องไทยทาน หรือที่เรียกว่า แห่ครัวทาน ซึ่งจะเป็นครัวทานจากวัดอื่น ๆ ที่มาร่วมงาน แต่ละวัดจะจัดตกแต่งครัวทานและจัดขบวนแห่กันมา เมื่อถึงวัดทางวัดจะนำตุ้มประจำวัดเป็นตุ้มสามเหลี่ยมผืนใหญ่ พร้อมทั้งพานดอกไม้ธูปเทียนออกไปรับครัวทาน และช่างฟ้อนประจำวัดก็จะฟ้อนรับครัวทานด้วย ทางวัดเจ้าภาพต้องจัด กัณฑ์รับหัววัด ไว้ถวายพระสงฆ์ที่มารับขบวนแห่ครัวทานของวัดต่าง ๆ เมื่อนำเครื่องไทยทานมาถวายแล้วพระผู้อาวุโสหรือพระที่ชาวบ้านเคารพนับถือจะเป็นผู้คอยให้ศีลให้พร ส่วนครัวทานของศรัทธาในหมู่บ้านนั้นจะแห่กันในตอนเย็น ในคืนสุดท้ายนี้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์มีสวดอบรมสมโภชเรียกว่า สวดเบิก และมีการเทศน์อาณิสสการก่อสร้าง วันรุ่งขึ้นมีการตักบาตรถวายภัตตาหารและกล่าวในโอกาสเวทนานสิ่งก่อสร้างนั้น แล้วถวายไทยทานพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธี พระสงฆ์ให้พรเป็นเสร็จพิธี (สงวน โชติสุขรัตน์, 2512 : 289 - 290)

10. การสืบชะตาเมือง คือ การทำบุญเมือง นับเป็นประเพณีเก่าที่เมืองเชียงใหม่ แต่เดิมนั้นทำกันทุกปี ถึงกับให้มีการตั้งบุคคลที่มีคุณวุฒิในทางนี้ขึ้นทำหน้าที่ในการทำบุญเมืองเรียกว่า อาจารย์เมือง การจัดพิธีสืบชะตาเมืองมักจัดขึ้นด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรกบ้านเมืองประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ขว้ายากหนักแพ่งหรือเกิดศึกสงคราม ซึ่งต้องจัดเป็นพิธีใหญ่ เพื่อขบไล่สิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ออกจากเมือง ประการที่สองจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเพื่อความเป็นมงคลพิธีการทำบุญไม่ยุ่งยากเท่ากับประการแรก สถานที่ที่ทำพิธีมักทำกันในส่วนที่เป็นศรีเมืองหรือบริเวณหลักเมือง เช่น ที่จังหวัดลำปางก็เคยจัดพิธีที่ศาลหลักเมือง แต่ในปัจจุบันได้เลิกพิธีกรรมนี้ไปแล้ว ส่วนที่จังหวัดเชียงใหม่นั้นได้มีการฟื้นฟูนำมาปฏิบัติกันอีกโดยกำหนดทำกันในเดือน 9 ของทุกปี ตามสถานที่ต่าง ๆ ดังที่เคยจัดกันมาในสมัยโบราณ คือ กลางเวียง

การถวายทานตุงดังกล่าวนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชาวล้านนา และยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังตกทอดมาถึงปัจจุบัน โดยผ่านการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังอีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้น ตำนานตุงจึงเป็นภูมิปัญญาความเชื่อ ความศรัทธา เพื่อหวัง อานิสงค์และความสุขความเจริญแก่ตนเองและชุมชนที่เคยอาศัยอยู่ ที่คนรุ่นต่อไปควรช่วยกันสืบสานและรักษาไว้เป็นมรดกของชาวล้านนาสืบไป

ภูมิปัญญาอันเกิดจากการทำตุงหรือทานตุงหรือความเชื่อเกี่ยวกับตุงมีมากมายหลายประการ เช่นตัวอย่างที่เกี่ยวกับความกตัญญูทวดเทที่อันดีงามในกรณีของอานิสค์จากการทานตุงเหล็ก ตุงทอง คือ เมื่อบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่าตายายได้ฟังพระธรรมให้ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาว่า เมื่อใดพ่อแม่หรือญาติพี่น้องของตนล่วงลับไปแล้ว ก็จะสร้างตุงเหล็ก ตุงทองถวายเป็นทานเพื่อให้ดวงวิญญาณไปสู่สัมปรายภพที่ดีหรือไปบังเกิดในสรวงสวรรค์

ส่วนในกรณีภูมิปัญญาที่เกิดจากตุงสามหางนั้น บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แบ่งการปลดปล่อย และเพื่อให้เกิดกุศลสำหรับผู้ล่วงลับ และสะท้อนคติธรรมที่แฝงอยู่กับตุงสามหางให้กับผู้มาร่วมงาน เป็นอนุสรณ์ให้พิจารณาถึงไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังขารมนุษย์เราซึ่งมีเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นของธรรมดา มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นคติเตือนใจให้เห็นถึงสัจธรรมที่แท้จริงของมนุษย์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่สอนให้ลูกหลานไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

สื่อสัญลักษณ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของบรรพบุรุษที่สั่งสมและสืบทอดต่อ ๆ กันมาอีกประการหนึ่งในกรณีการสร้างตุงแดงก็คือ เป็นการสร้างเพื่อให้คติเตือนใจแก่ผู้ที่มีชีวิตอยู่ ให้ดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาทเมื่อพบเห็นตุงแดงอยู่ข้างถนน จะทำให้ผู้ขับขีรถสัญจรไปมาบนท้องถนนพึงสังวรระมัดระวังอุบัติเหตุที่จะเกิดขึ้นในสถานที่ตรงนั้น การเลือกสีแดงในการทำ

ตุงชนิดนี้ บรรพบุรุษล้านนาตั้งใจจะทำให้เห็นเด่นชัด มองเห็นได้แต่ไกล ช่วยสังเกตให้เห็นง่าย และเกิดความระมัดระวังและเกรงกลัวมากยิ่งขึ้น

จากความสำเร็จของภูมิปัญญาล้านนาดังกล่าว ทำให้ผู้เขียนเกิดคำถามขึ้นมาว่า แนวความคิดในการพัฒนาของสังคมไทยที่กำลังพยายามจะทำให้เป็นสังคมที่ทันสมัยหรือให้เป็นสังคมสมัยใหม่ โดยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างรวดเร็ว และสลับซับซ้อน โดยนำเอาความรู้ ความคิด ตลอดจนเทคโนโลยีทางตะวันตกเข้ามาใช้อย่างมากมาย เพื่อการพัฒนาประเทศนั้น เป็นการผลักดันให้คนในสังคมล้านนาหรือในสังคมไทยห่างจากสังคมประเพณีดั้งเดิมที่ได้มีการพัฒนา สัมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน และเป็นที่ยึดถือมาหลายชั่วคนแล้วหรือ ด้วยเหตุนี้การเสนอเรื่องมองภูมิปัญญาล้านนาผ่านตุง ผู้เขียนหวังว่าการเข้าใจและเข้าถึงคุณค่าของเรื่องภูมิปัญญาดังกล่าวจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางและเนื้อหาสาระในการพัฒนาสังคมล้านนาให้สอดคล้องกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมในอนาคต โดยใช้ภูมิปัญญาล้านนาที่เกี่ยวกับตุง ซึ่งเป็นมรดกอันสำคัญของวัฒนธรรมล้านนาเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร 2519 ตำนานมูลศาสนา กรุงเทพฯ : พระจันทร์.
- กาญจนา แก้วเทพ 2545 เมื่อสี่ส้องและสร้างวัฒนธรรม กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาลาแดง.
- จันทพร เหมณี 2534 เสาหงส์และตุ๊กกระด้างของวัดในจังหวัด
แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชยันต์ วรรณะภูติ 2533 อานิสงส์ทานตุ่ง เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์ 2546 ตุ๊ก : มรดกแผ่นดินล้านนา กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ที่ เจ เจ จำกัด.
- ชุติมา สุภาพ 2530 การศึกษาทัศนคติความเชื่อและรูปแบบตุ๊กกระด้างที่
พบในจังหวัดลำปาง กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดวงพร โกมินทร์ 2535 เก็บข้อมูลตุ๊กในศาสนาสถาน อ.จอมทอง จ.
เชียงใหม่ เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธวัช ปุณโณทก 2531 “ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน : ทัศนะของอาจารย์ปรีชา
พิณทอง” ใน ทิศทางหมู่บ้านไทย กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ ศรีศักร วัลลิโภคม และเอกวิทย์ ณ ถลาง. 2538. มอง
อนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย
กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- พ.นิรันดร์ อภิวัตโน 2547 ตุ๊กล้านนาภูมิปัญญาของบรรพชน เชียงใหม่ :
อนุพงษ์การพิมพ์.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์ .

พิศาล ทิพารัตน์ 2529 ตุง ธง ตำบ่อน ตะขุ่ เชียงใหม่ : เอกสาร

ประกอบการสัมมนาสำนักคดีศึกษา วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

ไพโรธ เลิศพิริยกุล 2516 คติชาวบ้านล้านนาไทย เชียงใหม่ :

สุวิงศ์บุคเชินเตอร์.

มณี พยอมยงค์ 2543 ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เชียงใหม่ :

ส.ทรัพย์การพิมพ์.

มณี พยอมยงค์ และคณะ 2529 พิธีกรรมล้านนาไทย เชียงใหม่ :

ส.ทรัพย์การพิมพ์.

มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ 2538 เครื่องสักการะในล้านนาไทย

เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การพิมพ์.

วิมล จิโรจน์พันธุ์ ประชิต สกฤษณ์พัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ 2548 วิถีไทย

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว.

วิมล จิโรจน์พันธุ์ ประชิต สกฤษณ์พัฒน์ และอุดม เขยกิจวงศ์ 2548 ศิลปะและ

วัฒนธรรมไทย กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว.

สงวน โชติสุขรัตน์ 2512 ประเพณีไทยภาคเหนือ กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์

สามารถ จันทรสุรีย์ 2536 “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับ

การพัฒนาชนบท เล่ม 1 กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้านและมูลนิธิภูมิ

ปัญญา.

สุทัศน์ ศิลปปัญญา 2538 ตุงล้านนา กรุงเทพฯ : มติชน 10 มกราคม 2538.

สุรพล ดำริห์กุล 2542 ล้านนา : สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม

กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.

เสรี พงศ์พิศ 2529 คินสู่รากเหง้า กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ.

เสรี พงศ์พิศ, บรรณาธิการ 2536 ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท

เล่ม 1, 2 กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้านและมูลนิธิภูมิปัญญา .

สำนักนายกรัฐมนตรีน 2514 ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กรุงเทพฯ : สำนัก

ทำเนียบนายกรัฐมนตรีน.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2548 ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม
กรุงเทพฯ : อัมรินทร์ พรินต์ติ้งแลนต์พับลิชชิง.
อุดม รุ่งเรืองศรี 2528 วรรณกรรมล้านนา เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540 ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและ
กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

Encyclopedia Britanica. Vol.4. 1985. Chicago : Encyclopedea
Britanica, Inc.
Encyclopedia Americana. Vol.11. 1975. New York : Americana
Corporation.